

EL COST HUMÀ DE LA GUERRA CIVIL A VILANOVA

FRANCESC X. PUIG ROVIRA

Com a conseqüència de la Guerra Civil van morir molts ciutadans de Vilanova: a la primera repressió revolucionària immediata a l'aixecament militar, combatents als fronts de guerra d'ambdós bàndols, com a conseqüència de bombardeigs, i en altres situacions. En el present estudi s'analitzen les diverses circumstàncies on es produïren les morts i es fa per a cada grup una llista de les víctimes corresponents. Pretén ser una primera aproximació, ja que l'autor és conscient que la informació és incompleta, però és la primera vegada que es publica.

EL COST HUMÀ DE LA GUERRA CIVIL A VILANOVA

INTRODUCCIÓ

Un dels aspectes més crítics i dramàtics entorn de la Guerra Civil és la considerable pèrdua de vides humanes en circumstàncies que hi estan directament relacionades: accions de guerra al front, bombardeigs, repressió a la reraguarda, d'un bàndol o de l'altre, a l'inici o al final de la guerra.

Ens proposem fer un estudi sobre els ciutadans de Vilanova, fills o residents, que van perdre la vida a causa de la guerra. Cal tenir en compte que Vilanova estigué sempre a la reraguarda del bàndol republicà. No fou mai front de guerra. Molts vilanovins lluitaren al front, ja sigui com a voluntaris, principalment els primers mesos de la contesa, ja sigui obligats per la crida de les lleves forçoses, a partir de mitjans de 1937.

Les qüestions que intentarem respondre, en relació als ciutadans que en van ser víctimes, són: quants, qui eren, com i en quines circumstàncies van morir. A les dues primeres qüestions procurarem donar-hi la resposta més aproximada possible, ja que és impossible fer-ho amb exactitud i precisió. Per respondre a la qüestió de com i en quines circumstàncies, caldrà dividir l'estudi en diversos apartats, atesa la situació de permanent reraguarda que correspongué a Vilanova:

a. Víctimes de la revolució, és a dir, morts amb violència com a conseqüència de la repressió que tingué lloc les setmanes o mesos

immediats al fracàs de l'aixecament militar a Barcelona i a Catalunya, i que les autoritats no aconseguiren de controlar.

b. Víctimes directes de la guerra, és a dir, combatents morts en campanya, o bé en hospitals de guerra o després de ser traslladats a la rera guarda, però com a conseqüència directa de ferides de guerra.

c. Víctimes dels bombardeigs descarregats sobre Vilanova, o en altres localitats.

d. Víctimes de la repressió a la immediata postguerra, ja sigui en camps de concentració, en presons, o condemnats a mort.

e. Finalment, es poden citar alguns casos o fets aïllats.

En cadascun dels apartats, que a la vegada es poden dividir en capítols, trobem residents a Vilanova, fills de Vilanova que no hi residien, o algunes persones molt vinculades, que se'ls ha considerat vilanovins.

Com a fonts d'informació generals, podem citar l'Arxiu municipal i els estudis dels historiadors Solé Sabaté i Villarroya, complementades amb informació verbal. Les fonts específiques per a cada un dels apartats, les donem al punt corresponent.

LA REPRESSIÓ A LA RERAGUARDA REPUBLICANA

L'inici de la guerra a Vilanova

El diumenge 19 de juliol de 1936 era el dia previst per a l'aixecament militar a Barcelona, com arreu d'Espanya. A Barcelona, diverses unitats militars van sortir de les casernes al carrer, però la sublevació va ser sufocada per les forces lleials al govern de la República, en especial per l'actitud de la Guàrdia Civil, amb el suport de les organitzacions obreres i sindicals. El mateix dia al vespre es conegué el fracàs de l'intent militar. Des de llavors van ser aquestes forces obreres, i en especial les més radicals, com la CNT i la FAI, les que van capitalitzar la victòria com a cosa pròpia. La primera conseqüència va ser l'atur general en el treball i nombroses manifestacions al carrer de caire revolucionari, amb presència de gent armada i amb l'inici de l'assalt i la crema d'esglésies i convents.

A Vilanova, com que llavors no hi havia destacament militar, no hi va haver aixecament. El matí del dia 19 va ser de normalitat; les misses dominicals se celebraren com sempre. Però els vilanovins estaven pendents de les notícies de la capital, principalment per la ràdio, que era l'únic mitjà a l'abast, ja que aquest dia els trens ja no funcionaren i els diaris no arribaren de Barcelona. Les sessions de cine i el partit de futbol de la tarda, i la de teatre a la nit, quedaren suspeses.

El dilluns dia 20 es confirmaren a Vilanova les notícies de la rendició dels sublevats a Barcelona. El clima revolucionari de la capital es traslladà a Vilanova, on quedà paralitzada l'activitat productiva. Encara que la vaga no fou explícitament declarada, l'aturada fou total. Pels carrers de Vilanova es notà la presència de grups de gent armada, arribada de Barcelona en camions.

El dia 21 començà el saqueig i les primeres destruccions en els tres temples parroquials. El cessament del culte fou total i immediat. Cap al migdia, grups d'incontrolats i exaltats, en general joves, forçaren les entrades de les esglésies, i muntaren fogueres a les places veïnes amb mobiliari, imatges i objectes de culte que havien estat violentament arrancats dels seus llocs habituals. L'espectacle de Vilanova, de festí revolucionari, era general arreu de Catalunya. Segons el periodista Manuel Cruells, era una «situació clàssica de primitivisme revolucionari». A Vilanova, a diferència d'altres llocs, els edificis no foren incendiats, sinó només saquejats.

El clima ciutadà era, per a un sector social, d'exaltació revolucionària, i, per a un altre, de pessimisme, de por, de terror i de desconcert. Un informe emès a la Generalitat per l'alcalde de Vilanova, que llavors era Antoni Escofet Pascual, d'ERC, es referia als esdeveniments locals d'aquests dies, i constata l'ambient al carrer d'agitació contínua i l'enorme afluència de ciutadans que els dies següents al 19 de juliol acudien a la Casa Consistorial. Semblantment a tots els pobles de Catalunya, l'alcalde i l'Ajuntament de Vilanova van quedar al marge dels esdeveniments, i sense poder efectiu. A tot arreu, el poder el van tenir els seguidors i representants locals de grups compromesos amb la revolució, que tot seguit s'organitzaren en forma de comitès. A Vilanova, el dia 22 de juliol es constituí l'anomenat **Comitè de Defensa Local**, format per representants dels següents partits i organitzacions: POUM, CNT, FAI, UGT, Unió Socialista de Catalunya, ERC, Estat Català i Unió de Rabassaires. Aquest Comitè fou el que assolí el nou poder, o almenys en

representà el paper. Fins a quin punt tingué un poder real i controlà la situació al carrer és difícil de saber, però almenys s'esforçà a fer-ho. A partir del dia 23 aparegué el *Butlletí del Comitè de Defensa Local* (en endavant *Butlletí*), que serà pràcticament l'únic òrgan de premsa mentre duri la guerra.

El perill no es limità als edificis, sinó que aviat s'estengué a les persones. Els sacerdots i religioses van haver d'abandonar les seves residències i refugiar-se on pogueren, en alguns casos amb l'ajut de ciutadans que hi van col·laborar, per afinitat religiosa o per simple humanitarisme, a vegades amb apreciable risc. La majoria de sacerdots residents a Vilanova, després d'uns moments d'incertesa, se n'anaren de la vila. Però alguns van amagar-se aquí mateix.

A partir del dissabte dia 25, també foren saquejades les capelles de les comunitats religioses i les ermites situades a les rodalies de Vilanova. Una d'aquestes era la de Lourdes, a la riba del riu Foix, al peu de la Talaia, en el terme de Castellet i la Gornal, lloc tradicional d'esplai i de devoció. El mateix dia 25 s'hi presentà un escamot d'uns trenta homes decidit a acabar amb el que representava aquell recinte. Es van trobar amb l'ermità custodi, Joaquim Aribau i Girona, conegut com el senyor Quimet, de 57 anys, que, amb la seva esposa, tenia cura de l'indret amb especial sol·licitud i havia procurat convertir-lo en un petit santuari de pietat popular. No se sap exactament com van anar els esdeveniments. Cal suposar que l'ermità s'oposà a les intencions dels visitants, i va ser assassinat a trets.

Al cap d'uns dies, l'alcalde de Vilanova va comunicar per escrit aquesta mort al conseller de Governació de la Generalitat.⁽¹⁾ El cadàver de Joaquim Aribau, mort en el terme de Castellet i la Gornal, fou traslladat a Vilanova. Era la primera vida humana segada per la violència en aquestes contrades⁽²⁾ i va causar una forta impressió. Aquest assassinat assenyala l'inici de la persecució religiosa, que afectà els capellans i també alguns fidels catòlics.

Les següents víctimes conegudes van ser dos sacerdots, vicaris de la parròquia de Sant Antoni, que feia només un any que eren destinats a Vilanova. En veure assaltat el temple el dia 21 de juliol, abandonaren la rectoria on vivien i intentaren amagar-se; sembla que els costà trobar acollida, però finalment, després d'algunes peripècies, es refugiaren en una casa del carrer de Sant Josep, davant de l'Hospital, on quedaren

aixoplugats alguns dies. El dimecres dia 29, a la tarda, s'hi presentà una patrulla de gent armada, que se'ls endugué en dos cotxes, a ple dia. Al cap d'unes hores, els dos sacerdots, Ricard Dou i Abadal i Eduard Bohigas i Jové, eren assassinats en un descampat prop de la carretera de Vilafranca, a l'indret de la masia Samà. Aquests van ser els primers sacerdots víctimes de la revolució al terme de Vilanova. Xavier Garcia comenta: «Si alguns homes s'havien de salvar en aquella hora tràgica eren aquesta parella de xicots que es van lliurar als infants pobres, a la quitxalla de les famílies més necessitades».⁽³⁾

La primera víctima civil va ser Salvador Vivancos Ballesta, un contractista d'obres, natural de Mazarrón, de 42 anys, resident a Vilanova, que va ser assassinat el 29 de juliol, al terme de Sitges. A.F. Canales el qualifica d'ultradretà.⁽⁴⁾ Els dies següents es van produir altres morts amb violència. Així comença, en ordre cronològic, la llista de morts com a conseqüència de l'avalot revolucionari.

Sobre el nombre de víctimes i les fonts d'informació

Els fets de Vilanova en les setmanes posteriors al 19 de juliol són similars als ocorreguts a la majoria de ciutats i viles de Catalunya, que podem anomenar repressió en la reraguarda republicana; potser es diferencien només en el nombre de víctimes i en la intensitat de les actuacions violentes locals pròpies de cada poble. Intentarem delimitar-ne l'abast i fer una anàlisi del nombre de víctimes, de la seva identitat social i política i de l'evolució en el temps, encara que de tot això no se'n poden treure conclusions especials.

En la documentació d'aquells moments, ni a l'Arxiu municipal ni al *Butlletí* del Comitè, no es troba cap notícia d'aquestes morts. Les notícies que propagaven els dirigents del moment tendien a donar una sensació de normalitat i no parlaven del desordre al carrer, o almenys només hi feien referències molt marginals, per intentar mostrar que la situació estava controlada i l'ordre, garantit.

Per altra part, després de 1939, un cop establert el règim de Franco, als morts en aquesta primera onada de violència, així com als morts en acció de guerra lluitant en el bàndol franquista, se'ls donà la consideració de màrtirs, amb el nom de «Caídos por Dios y por España», i se'ls

rendiren honors. Per tant, a cada localitat, i en concret en el de Vilanova, la llista d'aquests morts fou àmpliament divulgada. Però, en analitzar-la, és convenient fer diverses matisacions perquè fàcilment es troben manques de rigor.

La font d'informació més coneguda en el referent a Vilanova, és una llista, que es pot considerar com l'oficial, publicada per primera vegada el mateix any 1939 en una esquela-recordatori d'un funeral pels «Caídos por Dios y por España»; hi figuren 55 noms. Més tard es publicà al *Diari de Vilanova*,⁽⁵⁾ i és la que s'ha donat altres vegades en tractar d'aquesta qüestió. La reproduïm com a annex I, amb alguna petita correcció. En una altra relació existent a l'arxiu municipal, que serví l'any 1939 per a la denominada Causa General, hi figuren 59 noms. També hem tingut ocasió de veure parcialment alguns expedients judicials instruïts després de 1939 per atribuir la responsabilitat dels fets.

A Vilanova, a diferència d'altres localitats, a més de la llista citada, no s'ha publicat mai cap crònica o martirologi. Entre el gener i el març de 1942, l'escriptor local Nicolau Barquet va publicar en el setmanari *Villanueva y Geltrú*, en els primers números d'aquesta publicació que fou el primer periòdic que sortí després de la guerra, una sèrie sobre «nuestros mártires», de la qual en van aparèixer nou articles, sobre altres tants «caídos», escrits en un to de panegíric més que no pas de crònica històrica; la sèrie es va acabar sense cap explicació, però, segons sembla, la interrupció obeí a instruccions de les autoritats.

En un estudi referit a tot Catalunya dels historiadors Solé Sabaté i Villarroja⁽⁶⁾ es donen per a Vilanova 48 morts; aquesta llista, tot i que hi ha alguna inexactitud, és la que comptabiliza amb més rigor la repressió que té per centre directe Vilanova. Es refereix a persones que hi residien habitualment, executades aquí o a les proximitats, i que hi desenvolupaven la seva activitat pública o professional, o n'hi havien desenvolupat poc abans.

Fem aquest aclariment perquè en la llista oficial, certament tots els noms que hi figuren tenen alguna relació amb Vilanova, però tant pel lloc exacte de la mort, com per altres circumstàncies que hi concorregueren, així com per la suposada identitat dels assassins o dels directament inductors, no tots es poden considerar víctimes de la repressió a Vilanova. Inclou alguns sacerdots i religiosos que en són fills, però que residien i exercien en una altra localitat, on també foren comptats a la

l·lista de morts. Hi ha alguns membres de l'exèrcit o de les forces d'ordre, que havien estat destinats anteriorment a Vilanova, però que foren assassinats lluny d'aquí, sense cap relació amb Vilanova quan es produïren els fets. O algun tècnic d'empresa, que havia estat destinat a Vilanova, però la detenció del qual sembla que no hi té cap relació. Hi figura un jornal·ler o un pobre, mort en circumstàncies no aclarides. En canvi, no hi figura alguna persona que es trobava en situació semblant a altres que sí que es compten. És a dir, que aquesta l·lista oficial presenta certa manca de rigor.

Sacerdots i religiosos morts

Els sacerdots i religiosos formen un grup diferenciat entre les víctimes. Entre els residents a Vilanova, a més dels dos ja citats, trobem Mn. Miquel Nicolau Faura, rector de la Geltrú des de 1926; tement la persecució, abandonà la rectoria parroquial i es refugià en una casa amiga del carrer del Castell, des d'on l'anaren a buscar; el mataren al terme de Cubelles el 12 d'agost.

També el jove escolapi destinat a Sitges, Josep Olalla, que es refugià a casa de la seva família, resident a Vilanova; com a conseqüència d'una denúncia, fou detingut i més tard executat el dia 10 d'agost.

Està també inclòs a la l·lista Mn. Pius Pallàs i Duran, sacerdot de la parròquia de la Geltrú, on havia fundat una escolania, i on promogué i dirigia un moviment juvenil. Era d'una família tradicional de Vic. S'amagà a Barcelona on el perseguiren; no sembla que la mort tingui cap relació amb la seva activitat a Vilanova, ni que cap vilanoví hi tingués responsabilitat, sinó que cal buscar-la en l'entorn familiar.

Però en canvi no figura a la l·lista la religiosa Maria Milagros Roca Vilardell, que abans dels fets de juliol de 1936 era la superiora-directora del col·legi de les concepcionistes de Vilanova, a la plaça dels Cotxes. El 19 de juliol ja es trobava circumstancialment fora de Vilanova, i es refugià en una casa amiga de Barcelona, on en un escorcoll fou detinguda i posteriorment assassinada. Però aquesta religiosa, no figura en cap l·lista de Vilanova, tot i que hi estava empadronada.

Hi figuren, tres sacerdots i religiosos fills de Vilanova (Joan Nicolau, Ciril Montaner i Joan Soler Clavé), que residien en altres localitats, en les

quals també figuren a les llistes corresponents; però tampoc no hi figuren tots.⁽⁷⁾

Per a l'aspecte religiós de la repressió a Vilanova, aporta una informació extensa el treball de Bonaventura Orriols, que tracta de la persecució dels sacerdots i d'alguns laics catòlics, i de diverses reaccions i vicissituds entre fidels addictes, encaminades a la protecció i salvament de vides.

Víctimes civils

Resulta difícil fer un comentari breu sobre les víctimes civils. La repressió en aquesta etapa, en general per a Catalunya, afectà de forma especial alguns catòlics fidels i fervorosos sense significació política; militants del carlisme, moviment que de seguida donà suport a l'aixecament militar; membres destacats de la política de dretes, amb certa incidència als que havien tingut càrrecs durant el règim de Primo de Rivera; membres de l'exèrcit o de les forces d'ordre que mostraren simpaties amb l'aixecament; persones que havien intervingut en la repressió posterior als fets del 6 d'octubre de 1934; empresaris o dirigents patronals, principalment els que s'havien distingit per actituds de duresa o d'enfrontament amb les organitzacions sindicals en ocasió de vagues o de lluites socials; propietaris rurals amb relacions difícils amb els parcers i amb el moviment reivindicatiu dels rabassaires. A tot arreu es troben casos d'assassinats per motius de venjances o revenges personals (patrons enfrontats amb els sindicats o individualment amb algun treballador, un professor que havia estat excessivament rigorós amb uns alumnes, enemistats per qüestions professionals o d'interessos, etc). En general, aquests col·lectius foren els que més patiren els abusos de la revolta.

Aquest mateix esquema, amb algunes precisions, és aplicable a Vilanova, i permet aproximar-nos a una visió global del tema.

Els assassinats començaren a Vilanova a la data ja citada del 25 de juliol. El dia 29 trobem la primera víctima civil, el ja citat Salvador Vivancos. El mateix dia van morir violentament, en llocs diferents, un pescador sense significació política (Llopis) i el llavors jove industrial Ramon Borrell. El mes d'agost, el de màxima intensitat, comptem 18

vilanovins morts violentament. Aquestes morts causaren una visible intranquil·litat i un fort impacte a la població.

A partir del mes d'octubre els assassinats a Vilanova minvaren apreciablement, però no definitivament. Al mes de novembre es produí una petita rebrotada, i la mort violenta de vilanovins o de vinculats a la vila tornà a fer acte de presència; els mesos següents trobem encara alguns assassinats aïllats fins el febrer de 1937, fora de la inicial onada repressiva.

Entre les víctimes dels moments de màxima violència figuren els responsables de l'ordre públic de Vilanova durant els fets d'octubre de 1934: Josep Perich Sans, cap de la guàrdia municipal, Francisco Bernabeu Agós, capità de carrabiners, i Rafael Carrasco Egaña, capità de la Guàrdia Civil.⁽⁶⁾ A la llista hi ha alguns militars. En concret, Artur Díaz Galceran, tinent de Cavalleria, que participà a la sublevació a Barcelona, motiu pel qual fou condemnat a mort per un tribunal; un altre és el comandant de Carrabiners Fernando Rodríguez Baster, casat amb una vilanovina, que havia residit aquí i que fou assassinat a Figueres on llavors estava destinat, sense que aquest fet tingués cap relació amb Vilanova; un altre era José Gil Sanz, militar retirat resident a Vilanova.

D'algunes famílies hi ha més d'un mort. El cas més sagnant és el de la família Alegre, de la qual fou assassinat el pare, Pau Alegre Batet, advocat, dirigent industrial, polític monàrquic, amb una actuació destacada durant el règim de Primo de Rivera, i tres fills. De la família Ruiz de Castañeda morí el pare, antic regidor de dreta a l'Ajuntament en diverses ocasions, propietari de finques urbanes i president de la cambra corresponent, i un fill. De la família Marcé moriren dos germans i dos fills d'un d'aquests. També moriren dos germans Puig Vendrell i Díaz Galceran; d'aquests últims, un era militar, tal com hem dit, i l'altre germà, resident a Vilanova, potser pel parentiu amb el sublevat, fou fet pres una nit en sortir del cine, i més tard fou executat.

Algunes morts han estat considerades com a accions individuals, motivades probablement per desig de venjança. Altres es produïren d'una manera més selectiva i premeditada. Entre els primers, podem citar el cas de Salvador Pascual Escofet, un obrer de la fàbrica del gas, militant carlí, assidu de la parròquia de la Geltrú, assassinat al terme de Sitges el 13 de novembre; i el de Josep Alemany Tarragó, un mestre d'obres, conegut amb el renom de «el noi gran», que havia estat regidor

a l'Ajuntament gestor format després del 6 d'octubre de 1934, i que va ser assassinat a Calafell el 17 de novembre.

Entre els casos fets amb premeditació podem citar els d'alguns tècnics de la companyia ferroviària, els tallers de la qual eren a Vilanova uns dels centres de treball que ocupaven més obrers, amb un contingent important de població immigrada, i on el moviment sindical era més intens i radical. Una de les víctimes d'aquest sector és Victoriano Victoria Vielsa, enginyer industrial, que havia estat cap del dipòsit de màquines de Vilanova, i que a l'octubre de 1936 estava destinat i residia amb la família a Madrid. Va ser detingut per un piquet al seu domicili madrileny i traslladat cap aquí; el van matar a les costes de Garraf el 8 d'octubre. Un altre mort és el vilanoví Josep Puig Vendrell, que des de feia poc temps era sots-cap del mateix dipòsit de màquines, després d'haver ocupat durant anys un altre destí lluny de Vilanova; va ser assassinat el 21 de novembre al terme de Cunit. I un altre mort ferroviari és Emilio Pérez Ayala, resident a Vilanova, el cadàver del qual va ser trobat a Montcada el mateix dia 21 de novembre.

Entre els dirigents d'empresa trobem Joan Ricart Soler i Joan Robert Fort, directius respectivament de les fàbriques Marquès i Griffi.

Canales comenta que «el novembre havia passat pràcticament la inicial onada repressiva. A partir d'aquest mes aquesta perdia el seu caràcter eminentment polític i antireligiós per remetre a ressentiments locals no esbrinats en tots el casos».⁽⁹⁾

La violència es manifestà també en forma de detencions, empresonaments o escorcolls domiciliaris, dels quals no n'ha quedat constància, ja que ni llavors ni més tard se'n publicaren notícies. Molts ciutadans van ser obligats a prestar declaració davant de representants del Comitè, i van rebre amenaces o forts advertiments. Alguns detinguts a Vilanova van ser empresonats. Altres van ser deixats en llibertat i van procurar amagar-se, en general a Barcelona, tractant d'evitar una altra detenció. Algú ho va ser més d'una vegada. Altres, davant les amenaces explícites o suposades ja van fugir de la vila. Les notícies que he trobat sobre les detencions i els empresonaments són escasses i poc precises.

Segons Solé Sabaté i Villarroya, l'índex de repressió a la comarca del Garraf coincideix amb la mitjana de Catalunya (2,9 per mil).⁽¹⁰⁾

Últimes morts

Segons Manuel Cruells,⁽¹¹⁾ «el mes de desembre de 1936 es va significar per un intent per part del Govern de la Generalitat de dominar definitivament el desordre que s'havia produït al país en nom de la revolució, intent en el que hi estaven d'acord totes les organitzacions polítiques i sindicals, sense cap excepció», que eren conscients que no tenien un control efectiu dels esclats revolucionaris que eren habituals a tot Catalunya. Es feia palès entre els mateixos responsables polítics el convenciment que, al cap de quatre o cinc mesos, es vivia la situació paradoxal d'una revolució que es devorava ella mateixa. I s'estenia el criteri que calia «frenar, i si és possible superar, tota mena d'arbitrarietat que s'havia estès pels pobles del nostre país en nom de la revolució».⁽¹²⁾

En aquestes circumstàncies, el 31 de desembre de 1936, es produí a Vilanova una nova mort violenta i gratuïta, la de Guillem Vidal Ribas, un empleat administratiu de la fàbrica Griffi, de 25 anys, afiliat i segons sembla proselitista del CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria), organització que feia poc s'havia adherit a la UGT. El seu cadàver fou trobat al terme del Vendrell, ferit, destrossat i cremat. D'aquesta mort el *Butlletí* del 2 de gener de 1937 en publicà una nota de reprovació signada pel Consell Local de Sindicats de la UGT, qualificant-la de «vil asesinato», i deia: «En estos críticos momentos, únicamente nos cabe hacer patente nuestra justa indignación y firme voluntad de desentrañar tan horrible crimen, haciendo caer todo el peso de la ley sobre los asesinos». És la primera vegada que el *Butlletí* es referí a un assassinat pel costat republicà. Endevinem que hi devia haver un rerafons poc clar, ja que l'endemà, el *Butlletí* publicà una altra nota del mateix Consell Local d'UGT en aquests termes: «La nota apareguda ahir sobre l'associat del CADCI trobat mort al terme del Vendrell, aquest Consell fa constar que ho atribueix a un fet purament personal i, per tant, de cap manera es va voler al·ludir a ningú més que a l'autor d'un fet tan repugnant». Canales jutja aquest cas com «el d'un jove escrivent de Griffi, detingut per personal de la pròpia empresa».⁽¹³⁾

Els dies 19 i 20 de febrer de 1937 fou víctima de la violència una família sencera, que posseïa i regentava un forn de pa al carrer de Sant Gervasi: Manuel Sala Soler, que era el president de l'Associació Patronal de Forners,⁽¹⁴⁾ la seva esposa Raimunda Bassa i els seus fills Julià i Maria Cinta. Els cadàvers del pare i dels fills van ser trobats mutilats el 19 de

febrer al terme del Vendrell. El de la mare, l'endemà a Torredembarra. D'aquests assassinats el *Butlletí* no en va donar notícia, però aquesta de seguida va córrer per la vila i causà una forta impressió i la reprovació general. Des del primer moment es va considerar com un assumpte molt fosc, perquè semblava premeditat.⁽¹⁵⁾ La premsa de Barcelona en va donar notícies i des de l'Audiència es va nomenar un jutge especial per esclarir els fets. Manuel Cruells donà a entendre que tenien alguna relació amb la lluita entre les dues centrals sindicals CNT i UGT, i feia notar la proximitat de dates amb l'assassinat d'un obrer de la CNT a Barcelona (17 febrer), o el tiroteig entre les dues centrals a Mataró o situacions violentes a Centelles.⁽¹⁶⁾

La mort de la família Sala impactà fortament els vilanovins, ja que quan es produí feia alguns mesos que els fets semblants s'havien acabat. Però el mateix dia que es va tenir coneixement de les morts, la casa i altres pertinences dels Sala van ser envaïdes i saquejades per diversos grups que s'ho van endur tot: els mobles, la roba de casa i personal, les bicicletes, etc.⁽¹⁷⁾ Aquestes són les últimes víctimes mortals de la revolució a Vilanova. Segons Canales, «l'explicació dels fets sembla remetre als odís larvats a la població des de l'octubre de 1934».⁽¹⁸⁾

Els executors

Sempre que hi ha màrtirs hi ha assassins. En assenyalar els responsables dels actes ressenyats, s'ha utilitzat de forma tòpica, reiterada i certament simplificada, el terme «incontrolats». Es tractava en general d'escamots armats de fora de la localitat, procedents segons sembla de Barcelona i de poblacions de l'extraradi, que no actuaven en nom de cap organització, que ho feien sense cap requisit legal, en la fosca o a plena llum del dia, habitualment en grup i amb rapidesa, i que es mantenien en l'anonimat. Però convindria precisar una mica més. És cert que existien grups de procedència indeterminada que aprofitaven la situació de descontrol i d'indisciplina general per actuar amb violència i amb impunitat. També ho és —en el cas de Vilanova, i de forma més visible en altres pobles— que actuaven al marge del Comitè. Però potser algun membre d'aquest n'estava al corrent i hi col·laborava. Si bé els executors materials d'alguns actes criminals vingueren de fora, és evident que aquí tenien còmplices i enllaços, i que sabien amb exactitud a quines víctimes es dirigien. No està clar que operessin al marge de

qualsevol organització política o sindical. S'ha parlat alguna vegada de «criminalitat disfressada d'ideologia que s'havia infiltrat en algunes organitzacions obreres anarquistes». Resulta molt difícil un judici seriós sobre aquest tema.

El Comitè de Vilanova, com a col·lectiu, en quin sentit actuava en la repressió desencadenada els primers moments contra determinats sectors de la societat vilanovina? Les informacions rebudes són fragmentàries i contradictòries. Sembla que es veié desbordat i impotent per encarrilar l'evolució dels esdeveniments, almenys en certs aspectes i els primers moments. Més tard, l'ordre tendí a restablir-se mínimament.

Un comunicat fet públic pel Comitè dues setmanes després de l'aixecament⁽¹⁹⁾ reconeixia de forma inconcreta els fets, alhora que feia una proclama i una declaració d'intencions. Diu així:

«El Comitè de Milícies, amb plena responsabilitat i amb la seguretat de posseir el més complet control de les nostres milícies, té de fer constar davant l'opinió que no ha participat ni ha contribuït de cap manera en els indignes actes de segrestament que s'han produït aquests dies a Vilanova. Ja sabem que en totes les Revolucions que s'han produït de l'envergadura de l'actual, hi ha hagut desmans inevitables i que fugen del control dels Comitès. Són els actes que tots lamentem i que de continuar deshonrarien la nostra Revolució.

«El Comitè garanteix amb tota la seva responsabilitat que les Milícies de Vilanova (...) jarnai realitzaran actes d'aquesta naturalesa. Les Milícies són absolutament contràries a aquesta manera d'actuar. A aquest efecte, donem la consigna general a totes les Milícies perquè de cap manera, inclús amb les armes a la mà, permetin que es tornin a produir cap d'aquests casos».

Algunes persones a les quals genèricament s'atribuí la inspiració o l'execució d'abusos eren conegudes en medis polítics i sindicals per haver actuat anteriorment. Altres ho feien per primera vegada. Alguns actes eren inspirats per la venjança, per l'odi o fins i tot pel sadisme i l'arbitrarietat.

Ben pocs dels assassinats foren executats dins el terme municipal de Vilanova, i en tot cas als defores. Quasi totes les víctimes de Vilanova foren detingudes per una patrulla o escamot, a casa seva o al carrer o en sortir d'algun local, de dia o de nit, obligades a acompanyar l'escamot amb el pretext de prestar declaració, i conduïdes en cotxe fora del terme,

on foren assassinades a trets d'arma de foc, i en alguns casos tractades amb brutalitat, prèviament a la mort o amb posterioritat. Indrets d'assassinats de vilanovins foren les costes de Garraf, altres llocs del terme de Sitges, cap a la carretera de Vilafranca o als defores de Cubelles o de Cunit, i també dels termes de Calafell i del Vendrell. Algunes morts foren inscrites al registre civil corresponent, indicant-ne com a causa «traumatismo craneal» o alguna expressió semblant. Algun vilanoví fou fet pres a Barcelona, en ocasió d'un desplaçament esporàdic o regular, o perquè s'hi havia amagat, i després fou trobat mort a l'extraradi o al terme de Montcada. Per contra, en el terme de Vilanova fou assassinada alguna persona resident a Vilafranca, a Sitges o a l'Arboç, i se'n consideraren sospitosos elements del seu lloc de residència.

En alguns pobles es coneix i forma part de la crònica d'aquesta època el nom d'algun «cabecilla» local, un home d'acció mogut per una animositat radical contra els enemics polítics, que es caracteritzà per les seves atrocitats, nombroses i executades amb crueltat. No és aquest el cas de Vilanova, on les barbaritats i abusos no foren atribuïts a ningú de forma concreta. D'altra banda, en alguns pobles a l'estiu de 1936 afloraren de forma violenta velles tensions i odis col·lectius locals, que ocasionaren enfrontaments armats amb les conseqüents morts. Tampoc és aquest el cas de Vilanova, on tots els fets violents tingueren un caràcter individual.

També és cert que algun home o noi, de baix nivell cultural, féu ostentació en públic, amb base certa o no, d'haver intervingut en algun acte de violència o criminal, considerant-lo com un heroïsmes revolucionari. Després ell mateix en pagà les conseqüències, en alguns casos amb la mort.

D'altra part, alguns militants compromesos en el procés revolucionari actuaren des del primer moment per tal d'evitar o d'atenuar els excessos. Orriols⁽²⁰⁾ esmenta dos noms: Joan Arans Nin, destacat sindicalista de la CNT, amb una decidida acció per a la salvació d'alguna vida humana, i Ricard Mestre Ventura, que formà part del Comitè i més tard del Consell Municipal, que era considerat un ideòleg i un membre destacat de l'anarquisme vilanoví. Segons diverses fonts, va intervenir en la protecció i salvació d'algunes vides humanes, posant sobre avís diversos coneguts del perill imminent que corrien, i també fou decisiu el seu paper per evitar la destrucció del retaule de l'església de la Geltrú.

MORTS EN ACCIÓ DE GUERRA

El grup més nombrós de les víctimes de la guerra és el dels que trobaren la mort mentre eren alistats a l'exèrcit o a les milícies, en general lluny de casa seva, com a conseqüència de ferides de guerra, per arma de foc o per bombardeig. L'indret de la mort pot ser al mateix escenari de la lluita, o bé en hospitals de guerra, on foren traslladats, en els quals també es registren morts per malalties igualment concretes al front. Alguns combatents, molt pocs, moren a la reraguarda, on havien estat traslladats com a conseqüència de ferides o de malalties.

La majoria dels vilanovins d'aquest grup moren lluitant al bàndol republicà, en el qual quedà situada Vilanova. Lluitant a l'exèrcit de Franco moren dos vilanovins.

A diferència de l'apartat anterior, no hi ha hagut cap llista ja publicada que pogués servir de base per a l'estudi. Com a annex II en donem una que és el resultat del nostre treball de recerca. La llista sens dubte és incompleta, tant per la falta d'alguns noms, com per l'error o imprecisió d'altres dades. Però tot i les mancances, hem preferit donar-la, pensant que és la primera vegada que es publica, i que estudis posteriors permetran documentar-la amb més exactitud.

Les fonts d'informació

Les fonts per identificar i quantificar els morts al front del bàndol republicà són diverses, disperses i incompletes. A partir d'algunes llistes parcials hem pogut confeccionar la que publiquem.

La primera llista consultada a l'Arxiu municipal és la dels familiars (vídues o mares) de les víctimes que després de 1939 van reclamar i cobrar una pensió de l'Estat. En altres lligalls del mateix arxiu, hi ha informacions sobre morts al front que tampoc són completes.

El Registre Civil de defuncions és una font d'informació; però moltes defuncions no foren registrades. Els primers anys quaranta, els familiars de les víctimes van registrar-ne algunes, però no totes; sembla que molts no van instar la inscripció al registre, ja que no hi tenien un interès immediat, com pot ser per a l'expedient de cobrament de pensió. Després de 1975, és a dir, després de la mort de Franco, se'n van instar

algunes. En els anys intermedis també, però es tracta de casos aïllats i resulta molt difícil trobar-los. A més, els responsables del registre civil han donat molt poques facilitats per consultar-lo.

A l'arxiu municipal hem trobat un altre canal d'informació que en tots els casos cal contrastar, ja que conté molts errors. Es tracta de la correspondència o comunicats de l'Alcaldia. Mentre durava la guerra, a l'alcaldia de Vilanova es rebien molts comunicats sobre morts o desapareguts al front, tramesos per les autoritats militars en campanya. Alguns eren respostes a requeriments previs de l'alcalde de Vilanova; quan els familiars d'un soldat feia temps que no en tenien notícies, es dirigien a l'alcalde, perquè a la vegada ho fes als comandaments de la unitat militar on estava destinat el noi; aquests sovint responien, però no sempre la resposta era certa, sobretot si es tractava de desapareguts, que tant podien ser morts, com haver canviat d'unitat sense massa control del trasllat, com estar ingressats en un hospital, com haver-se escapat, o simplement haver passat incontrolats. També hi ha desaparicions comunicades a l'Alcaldia des d'unitats militars, que no havien estat prèviament sol·licitades. De les notícies sobre desapareguts, n'hi de certes, i també d'errònies. Hem pogut comprovar que bastants persones donades per desaparegudes eren vives. Com a anècdota citaré el cas d'un noi de Vilanova la mort del qual va ser comunicada a l'Alcaldia des d'una unitat militar; en donar-ne trasllat als familiars, al guàrdia municipal que portava l'escrit a la casa li va obrir la porta el mateix interessat que es donava per mort i que, en realitat, s'havia pres un permís. Hi ha una persona que va ser protagonista d'aquest fet dues vegades. És a dir, que dues vegades va tenir l'habilitat d'escapar-se i de passar inadvertit.

Una altra font d'informació són els expedients municipals d'allistament, encara que, per al cas que analitzem, limitada al personal comprès a les lleves obligatòries de l'exèrcit republicà, que després de 1939 es van haver de reincorporar a l'exèrcit del nou Estat. A les llistes del segon allistament, el posterior a 1939, hi són donats de baixa els morts al front. Aquesta font no és del tot fiable, ja que entre els nois que no es presenten després de 1939, tant hi ha morts no ben identificats, com alguns que estaven exiliats a l'estranger, dels quals les notícies són confuses. Això no obstant, és una font que, amb les degudes cauteles, ens ha permès de confeccionar la llista.

En les publicacions de l'època, al *Butlletí* i a *Vida nueva*, hi ha alguna notícia aïllada de morts al front, si bé totes corresponen als primers

mesos de la contesa, quan la pèrdua d'una vida humana encara era un fet noticable, no com més endavant quan augmentà la intensitat de la lluita i les morts es produïren a centenars.

Finalment, hem d'esmentar la informació verbal obtinguda de familiars, amics o coneguts de les víctimes, que ens ha proporcionat alguns dels noms que figuren a la llista, o alguna dada per millorar-la. Llavors els vilanovins es coneixien molt més que ara, ja que el nombre d'habitants era molt més baix.

Diverses etapes de la guerra

L'organització militar de la guerra, la participació de combatents i les conseqüències humanes presenten diverses etapes.

La primera, immediata a l'aixecament, es caracteritza en el bàndol republicà per l'espontaneïtat i la improvisació. Les unitats combatents, o de contenció o recuperació de posicions eren columnes o milícies, formades per voluntaris reclutats pels partits polítics i sindicats. A finals de juliol, els diversos partits (Estat Català, ERC, POUM, CNT-FAI i PSUC-UGT) obriren a Vilanova la inscripció de voluntaris. Un cert nombre d'homes i nois (entre 18 i 40 anys) s'hi apuntà. Tots els inscrits s'incorporaren a Barcelona a les columnes organitzades pels mateixos partits, que tot seguit s'instal·laren en diversos indrets d'Aragó, diferents segons el partit d'enquadrament.

A partir de les diverses fonts que hem contrastat, calculem que cap a finals d'octubre o novembre, els voluntaris vilanovins al front eren uns quatre-cents.⁽²¹⁾

Una expedició singular fou la que s'organitzà per a la reconquesta de les Balears, en concret Mallorca i Eivissa, al front de la qual hi anà el capità Albert Bayo. De l'organització política se n'encarregà Estat Català, però hi participaren voluntaris d'altres partits. Un grup de 49 voluntaris, inscrits a Vilanova —on també s'havia organitzat el recrutament— va sortir cap a Barcelona el 15 d'agost i després cap a Eivissa, «figurant-hi entre ells afiliats als diferents centres polítics i organitzacions obreristes».⁽²²⁾ Àlvar Tubau i Mateu figurava com a cap de l'expedició vilanovina. Després d'uns dies de lluita, el 4 de setembre van rebre del govern central l'ordre de retirada. Els vilanovins tornaren a casa. Alguns dels que havien

participat a l'expedició més tard s'incorporaren com a voluntaris al front d'Aragó, però aquesta segona vegada cadascú ho va fer a la columna del seu partit.

A primers de novembre, la Conselleria de Defensa de la Generalitat ordenà la incorporació efectiva a files dels nois de les lleves de 1934 i 1935, que eren els que el 1936 complien el servei militar obligatori i que foren enviats a casa, després dels fets de juliol, en ser dissoltes pel govern de la República les unitats militars sublevades. S'hagueren d'incorporar tots els nois d'aquestes lleves que ja no ho havien fet abans com a voluntaris.

Per aquestes dates començà la preparació de la mobilització de les lleves de 1932 i 1933, i també la d'altres. Simultàniament, encara continuà la crida per part de les organitzacions polítiques per a la formació de grups de voluntaris.

Al gener de 1937 es començà a parlar de la conveniència de crear un Exèrcit Popular Regular, amb un comandament únic, coordinat per l'Estat Major Central, per substituir les milícies de voluntaris, vist el poc èxit de la lluita a càrrec d'aquestes, a causa de la diversitat de comandaments, de la descoordinació i la indisciplina. La substitució de les milícies per l'Exèrcit Popular Regular fou efectiva a meitat de març de 1937. Accelerà el replantejament d'objectius i el canvi d'estructura militar, la caiguda en poder de l'exèrcit de Franco, el 8 de febrer, de la ciutat de Màlaga, de notable valor estratègic, que causà forta commoció entre els republicans. En realitat, les columnes no es desintegraren sinó que es transformaren en divisions, integrant tant els voluntaris que hi havia al front com els soldats de les lleves obligatòries; més endavant, cap a mitjans de 1937, foren convertides en Brigades Mixtes.

A finals de març del 1937 es decretà la incorporació definitiva de les lleves compreses entre 1932 i 1936, cridades una darrera l'altra fins al mes de juliol. Més tard, foren cridades altres lleves cada vegada més joves, fins a la de 1939 a primers de novembre.

Cada una de les lleves era formada per un contingent d'entre 125 i 140 nois residents a Vilanova (entre naturals i immigrants). Al novembre de 1937 el nombre de vilanovins mobilitzats al front ja era elevat; molts homes en edat activa havien hagut de deixar el seu lloc de treball.

De moment, els fronts de guerra de destí dels nois catalans eren estabilitzats i l'activitat militar quasi paralitzada. Els soldats feien una vida relativament tranquil·la, amb unes hores diàries d'instrucció militar; la resta del temps estaven inactius i ociosos, i amb una moral baixa. Certament estaven millor alimentats que a la reraguarda, però el fred de l'hivern resultava molt dur. De les lleves enviades al front, en formaven part molts homes casats i amb fills, que eren els únics que treballaven i portaven un jornal a casa, circumstància que agreujava notablement la separació familiar.

A primers de desembre els nois nascuts el 1920, és a dir, de la lleva de 1941, foren obligats a rebre instrucció militar; això feia preveure la propera incorporació, tal com havia passat amb les últimes lleves cridades. També es disposà la militarització de tots els homes de 20 a 45 anys residents a Catalunya.

El 9 de març de 1938 començà l'ofensiva de l'exèrcit franquista a Catalunya des del front d'Aragó. Llavors moltes unitats entraren en combat per primera vegada. Alhora foren cridades dues lleves més, la de 1929 i la de 1940; amb això eren als fronts totes les lleves compreses entre aquestes dues, és a dir tots els homes útils nascuts entre 1908 i 1919. La de 1940, coneguda amb el nom de «quinta del biberó», la formaven nois de 18 anys, alguns dels quals sortien de casa per primera vegada. Un vilanoví que hi participà recorda: «Els noiets d'aquesta lleva [partien] amb el sentiment de llurs mares, ja que la guerra es veia perduda i la sang era un sacrifici balder».⁽²³⁾ A Vilanova, com arreu del país, ben aviat no es parlarà de soldats al front, sinó de morts.

Encara a meitat d'abril foren cridades les lleves de 1927 i 1928 i la de 1941, i al cap d'un mes les de 1925 i 1926.

A mesura que avançava la guerra i que augmentava la crida d'homes al front, creixia el malestar col·lectiu, la por, la indisciplina cívica i el desconcert general. Quants més eren els mobilitzats, més creixia entre els afectats el desig de no incorporar-se, de trobar excuses o causes d'exempció, o simplement de desertar o d'amagar-se. Però només una minoria ho aconseguia.

El mes d'abril, Catalunya quedà aïllada de la resta del territori republicà, després d'haver-se intensificat durant el mes anterior l'acció de l'exèrcit de Franco. El 25 de juliol començà la batalla de l'Ebre, que

durarà fins a meitat de novembre; és un dels períodes més cruentos de la guerra en terres catalanes.

Al setembre de 1938 eren cridades les lleves de 1923 i 1924. En aquest temps, quan la guerra ja arriba al final, calculem que uns 2000 vilanovins, entre 17 i 40 anys, es trobaven mobilitzats al front. Els més joves, en una edat poc madura, amb escassa o nul·la preparació militar; i els més grans, amb facultats i estat d'ànim poc idoni per la participació obligatòria en una guerra. Segons el cens de 1936, Vilanova tenia 16.871 habitants. En quasi totes les famílies hi havia algun mobilitzat. La participació i el comportament dels vilanovins als diversos fronts difereix molt poc de la resta de ciutadans de Catalunya. No hi ha notícia que cap vilanoví destaqués remarcablement en alguna gesta militar.

Els morts de l'exèrcit republicà

Un nombre apreciable de vilanovins perderen la vida mentre estaven mobilitzats com a milicians o com a soldats de lleva. La primera víctima de Vilanova és Ramon Cruzado Sánchez, membre de l'expedició a Mallorca a l'agost de 1936. Llavors no es publica cap notícia d'aquesta mort.

Els dies 1 i 2 d'octubre, el *Butlletí* informà de la presa de les posicions d'Estrecho Quinto i Monte Aragón, al front d'Osca, per les milícies del POUM conjuntament amb les forces d'artilleria destacades. Diu que aquesta conquesta «ens costà vessar sang vilanovina». Encara que no concreta quines persones la vessaren, la notícia circulà per la vila. Fins al cap d'un any,⁽²⁴⁾ el *Butlletí* no donà els noms de vuit vilanovins morts el 26 de setembre de 1936, un dels quals, Joan Bernadó Carbonell, era el cap de la centúria. En homenatge a ells, en una sessió del mes de novembre, el Consell Municipal acordà donar el nom d'Herois d'Estrecho Quinto a la plaça de l'Estació.

El 21 de desembre el *Butlletí* esmentà per primera vegada els noms d'uns morts al front, en concret de dos joves vilanovins, Manuel Barrueco Campo i Antoni Urgellès Cabanes, milicians d'Estat Català al front d'Aragó, la mort dels quals glossà en un article, on també esmentà el ja citat Ramon Cruzado, voluntari a Mallorca.

A l'abril de 1937, a la revista *Vida nueva*, òrgan de la CNT-FAI i de les Joventuts Llibertàries, trobem la notícia de la mort de sis milicians

d'aquesta organització en l'assalt de la posició de El Carrascal, prop d'Osca.

El 18 de setembre de 1937, el *Butlletí* comentà la mort de dos milicians d'Estat Català, Ramon Codina Carrera i Enric Forgas.

Fins al març de 1938, el nombre de morts al front era reduït, ja que les accions de combat havien estat escasses. Però a partir de l'ofensiva que s'inicia aquest mes, els morts van en augment. No hi ha setmana que no es comentí, en les converses ciutadanes, que tal o qual soldat ha mort o ha desaparegut. El nombre creix fins al gener de 1939, de forma especial des de l'inici de la batalla de l'Ebre. N'hem identificat un centenar entre març i gener. Els mesos d'agost i novembre de 1938 són els de la màxima mortalitat de vilanovins al front, amb 18 i 20 víctimes, com a mínim. Encara que les notícies d'aquestes pèrdues humanes corrien de boca en boca per la vila, el *Butlletí* no en feia esment ni cap comentari, seguint la instrucció de les autoritats de no donar informacions que poguessin causar alarma a la població o ser aprofitades per l'enemic.

Els vilanovins morts al front durant tot el període bèl·lic són com a mínim 192, d'alguns dels quals només sabem el nom, però no el lloc ni la data de la mort. Tots ells formen part del col·lectiu de mobilitzats, comprès entre les edats citades; però les més afectades foren les més joves. Hi ha almenys 50 morts vilanovins entre 18 i 21 anys. En general, als més joves i inexperts, tot just arribats al front, se'ls encomanaven missions difícils i perilloses, a vegades mal comandades, tàcticament mal dirigides i amb objectius poc clars. Alguns joves moriren sense haver tocat l'arma o amb una arma a les mans que no sabien ni elementalment com funcionava.

Dos fronts o zones de guerra concentraren el màxim nombre de soldats vilanovins morts: la batalla de l'Ebre i la zona de Lleida i les comarques veïnes. També en trobem alguns al front de Terol. Hi ha alguns casos aïllats a Guadalajara, a Roses, a Extremadura, a Madrid, entre d'altres.

Les circumstàncies concretes de la mort són diverses. Alguns van trobar-la de manera violenta i a la vegada massiva i anònima, en el mateix camp de batalla, en accions militars directes en les quals van caure un gran nombre de soldats, ferits per arma de foc o per l'explosió de projectils en atacs terrestres o aeris. En alguns casos, les dades exactes de

la mort només s'han pogut conèixer per mitjà del record d'algun company supervivent que va ser present els últims moments del desaparegut. Alguns cadàvers no han estat mai trobats ni identificats, ni es coneix l'indret exacte de la mort.

Alguns vilanovins, el nombre dels quals és impossible de definir, moriren al front en intentar escapar-se, per diverses motivacions. Una fou la de passar-se al bàndol contrari, per afinitats polítiques o ideològiques; es tractava de travessar la línia divisòria dels fronts, atesa la gran proximitat i aprofitant el desordre imperant. Alguns ho aconseguiren amb gran risc; altres, no van reeixir. Alguns simplement van intentar escapar-se, és a dir, desertar per cansament i fàstic de la situació on es trobaven. Alguns, en l'intent, van ser morts a trets pels serveis de vigilància militar; algunes de les morts en aquestes circumstàncies van ser explicades posteriorment com intent de passar-se al bàndol franquista, per tal de congraciar-se amb el nou règim. Alguns que intentaren fugir van ser arrestats i sancionats militarment. Lògicament, les notícies entorn d'aquests fets són confuses i mai documentades.

La majoria dels morts al front eren soldats sense graduació. Però també n'hi ha algun que havia adquirit el grau provisional d'oficial o de suboficial, com a conseqüència d'ascens militars en campanya, per formació d'urgència en escoles de guerra, o per reconeixement de la formació tècnica que prèviament posseïen.

Uns casos singulars foren els dels ferroviaris, mobilitzats i prestant servei militar dins d'aquest sector, que moriren per bombardeigs aeris o per atacs des de terra.⁽²⁶⁾

En totes les situacions citades, la mort no fou sempre immediata, sinó que en certs casos tingué lloc més tard, però per efecte de ferides, a vegades no prou ben ateses, en els hospitals de campanya o en altres instal·lacions sanitàries de la reraguarda on foren traslladats els ferits; hi ha alguna mort localitzada a l'hospital de General de Catalunya (nom que llavors era l'oficial de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona), i en algun altre. També hi ha morts com a conseqüència d'accidents o de malalties contretes al front; les epidèmies eren corrents; als fronts de l'Ebre, el tifus fou una malaltia molt difosa que era atesa en hospitals de campanya.

Van morir molts caps de família, amb conseqüències de tot ordre en la vida familiar posterior. Han hagut de passar molts anys perquè

s'anessin superant. Molts nois i noies no van arribar a conèixer mai el seu pare; alguns per haver nascut pòstumament i altres perquè eren a la primera infància quan va ser mobilitzat, i mai més no el van tornar a veure. També moriren molts joves dels quals cabia esperar-ne un esdevenidor que va quedar segat.

Les vides d'aquests «soldats desconeguts» foren curtes i obscures; només en queda un breu record, entre familiars i amics, o en un cercle privat reduït. Són herois anònims, sense història i sense passat. I potser mai més ben dit, ja que l'actitud dels vencedors, un cop acabada la guerra, va col·locar en l'oblit oficial tots els caiguts lluitant en l'exèrcit republicà.

Els morts de l'exèrcit franquista

Es coneix el nom de dos vilanovins. Un és Francesc Sanromà Altet. De conviccions dretanes, el juliol de 1936 fou empresonat temporalment; després, a través de França, passà al territori franquista, on s'incorporà a l'exèrcit. Va morir a l'hospital d'Albarracín, el 2 de gener de 1938, a conseqüència de ferides a la batalla de Terol; tenia 27 anys.

Un altre és Jaume Palmero Palmeta, que prestava el servei militar com a aviador a l'aeròdrom de Tablada, als afores de Sevilla, que a l'alçament de juliol de 1936 quedà al costat de Franco. Palmero morí a l'abril de 1937, a l'altura del Puerto Escandón, a la Villa de Valdecebro (Terol), pilotant un avió, amb el grau d'alferes; l'avió va col·lisionar a l'aire amb un altre de republicà; llavors Palmero tenia 23 anys.⁽²⁶⁾

Aquest dos figuraren a la lista de «Caidos por Dios y por España» i reberen després de la guerra els honors corresponents.

MORTS EN SITUACIONS SINGULARS

Hi ha casos de morts en moments i per causes que és difícil encaixar en els apartats en què hem dividit el treball. En citarem alguns.

El *Butlletí* del dia 24 de juliol de 1936, el segon dia de la seva publicació, dona la notícia de l'enterrament del «company de les Joven-tuts Llibertàries Vicens Teodoro, mort per accident mentre estava al servei del poble contra el feixisme aixecat en armes». És la primera mort,

al costat republicà, de la qual hi ha notícia a Vilanova. Segons una informació verbal, sembla que conduïa un cotxe requisat sense ésser-ne prou expert.

Al cap de pocs dies (27 juliol) hi ha una altra notícia donada amb cert èmfasi, la de la mort de Josep Civit Martí, «el qual fou en vida un dels millors lluitadors de l'organització confederal [CNT], i en particular dins el Ram d'Alimentació, el qual perdé la vida en un moment desgraciat d'accident, i precisament quan ell tenia més que mai ganes de lluita en pro dels oprimits». Sembla que morí per imperícia en el maneig d'armes. Es publicaren al *Butlletí* diversos comentaris necrològics, el Comitè féu constar «el profund sentiment», es recomanà l'assistència a l'enterrament i que «en senyal de dol tots el partits i organitzacions obreres posin la bandera a mig pal». Eren els dies de màxima eufòria revolucionària.

Ja hem parlat, en el capítol dels morts al front, dels voluntaris del POUM caiguts a Estrecho Quinto, que van merèixer l'homenatge públic que, amb la condició d'herois, fos donat el seu nom a la plaça de l'Estació. Però encara s'ha de destacar un cas particular. Un dels morts d'aquest grup era Josep Subirats Ferrer, mariner, conegut amb el renom de «Subi», que havia estat president del Pòsit de Pescadors. En homenatge a ell, el 1938 va ser donat el seu renom *Subi* a un quillat adquirit pel Pòsit.

Al front de Madrid, el 28 de desembre de 1936, va morir una persona vinculada a Vilanova. Es tracta de Francesc Pérez Mateo, que des de l'octubre de 1933 era professor numerari de Dibuix l'Institut de Batxillerat de Vilanova, situat a l'antic Col·legi Samà. Pérez Mateo era un escultor força conegut i acreditat, natural de Barcelona (n. 1903), esmentat en tots els llibres sobre l'art català d'aquesta època. Sembla que era militant del Partit Comunista d'Espanya. En començar la guerra, s'havia allistat com a voluntari del seu partit per lluitar al front de Madrid. En arribar a Vilanova la notícia de la mort, se'l va considerar un màrtir de la revolució, fins al punt que el 13 de gener de 1937 el Consell Municipal, atenent la petició feta pel director, professors i alumnes de l'Institut, va acordar proposar que es donés el seu nom al centre, nom que, segons l'acord, «simbolitza la unió de la força del proletariat en la intensa lluita que ve sostenint-se a favor de la llibertat». Un decret de la Generalitat del 13 de febrer va autoritzar el nom d'Institut Pérez Mateo, com oficialment se'l va conèixer a partir d'aquesta data,^[27] substituint al de Samà que portava fins llavors.

El 27 de juliol de 1937 el quillat *Durruti*, del Pòsit de Pescadors, quan es trobava pescant a unes set milles de la costa vilanovina, va ser metrallat per un hidroavió franquista procedent de Mallorca. El patró, Sebastià Ten Rivera, que estava sol a proa, després d'haver manat als altres homes de la tripulació que s'amaguessin sota coberta, fou mortalment ferit. Va ser traslladat el més ràpidament possible a l'hospital de Vilanova, però expirà tot seguit.⁽²⁸⁾ Sebastià Ten (Vinaròs, 1902), de renom «Tian», era apreciat entre els companys per la seva audàcia. Es considerà el primer mort a la rera guarda de Vilanova, com a conseqüència de la guerra. Arran de la mort, que causà un fort impacte, l'alcalde de Vilanova (El dia 28 apareixia al *Butlletí*) féu pública una proclama que deia així:

«La metralla feixista, criminal i covarda, ha assassinat al veí d'aquesta població Sebastià Ten i Rivera, mentre es trobava prestant el seu treball a set milles d'aquesta costa, dirigint les operacions de pesca.

«El Consell Municipal de Vilanova i la Geltrú, davant del crim realitzat per l'aviació facciosa, ha de fer palesa la seva protesta més viril i ensem ha de manifestar el seu públic condol en el primer dolorós esdeveniment tràgic directament efectuat per la facció en aquesta vila.»

L'enterrament sortí de l'Hospital municipal, va baixar pel carrer de la Llibertat, fins a la platja, passant per davant de l'edifici del Pòsit per rebre el darrer homenatge de la gent de mar, pujant per la Rambla Principal fins al cementiri. Xavier Garcia comenta: «A Vilanova no s'ha vist mai una manifestació de dol tan imponent».⁽²⁹⁾

El 13 d'agost morí a l'Hospital General de Barcelona un súbdit austríac, Alfred Kugel, mort que sembla que fou conseqüència que el vaixell de vapor *Edit* fou torpedinat davant de Vilanova.⁽³⁰⁾

MORTS PELS BOMBARDEIGS

Els bombardeigs aeris no comencen fins ben avançada la guerra, i estan en relació amb els progressos tècnics en el camp de l'aviació. El primer bombardeig aeri sobre Barcelona té lloc el 16 de març de 1937; més tard, són atacades diverses poblacions catalanes.

Segons els historiadors Solé Sabaté i Villarroya,⁽³¹⁾ a partir del gener de 1938 l'abast dels bombardeigs sobre Catalunya augmentà en inten-

sitat i eficàcia. Hi contribuï el fet que l'aviació italiana, amb base a Mallorca, illa que sempre estigué en poder dels franquistes, augmentà el nombre d'avions de bombardeigs destinats a atacar la reraguarda republicana. Alhora, la guerra s'apropa més a Catalunya, sobretot a partir de la batalla de Terol i de la posterior arribada de les tropes franquistes a les terres catalanes.

Barcelona és l'objectiu més important per als atacs aeris i és la ciutat que suporta un nombre més gran de bombardeigs.

Vilanova és bombardejada per primera vegada el dimarts 18 de gener de 1938. Feia temps que entre el poble hi havia una certa alarma i es temia la possibilitat d'un atac aeri. Aquest dia, a la una tocada de la nit, sis avions bombardejaren a Vilanova l'estació del ferrocarril, on causaren grans desperfectes. Una bomba anà dirigida a la torre de l'enclavament, situada a l'extrem de l'andana per la part de Sitges, on estava instal·lat un sistema força modern de control de la circulació ferroviària, que va quedar completament destruït. Un altre obús va fer un gran esvoranc, deixà al descobert el torrent de la Pastera que passa per aquell indret, i devastat l'interior del restaurant. La metralla afectà també les vies i l'edifici principal de l'estació, encara que poc. El buf de l'explosió va produir l'aixecament de la meitat de la marquesina de l'andana. Resultaren afectades algunes cases del carrer de la Llibertat i del carrer de l'Ancora.

Una altra bomba caigué a la fàbrica de Gas, llavors situada al carrer del Forn del Vidre, tocant a l'estació. Resultà destruït un gasòmetre de 650 m³ i un altre, foradat. Es produïren diversos desperfectes, però no s'avarïaren els forns. Un obrer resultà ferit de consideració.

Una bomba incendiària caigué en una horta de la part occidental de la vila. Resultà mort per la metralla un home, Josep Soler Tutusaus, de 59 anys, pagès, natural de Canyelles, però resident a Vilanova, a la sènia de Gregori Ferrer.

Els avions deixaren caure en total unes vint-i-cinc bombes, de les quals, vint es concentraren en una horta propera a l'estació.⁽³²⁾ El resultat fou un mort i tres ferits. En sentir les primeres explosions, els serenos, carrabiners i molts ciutadans es dirigiren cap a l'estació. L'endemà, la Junta Local de Defensa Passiva n'informà a través del *Butlletí*, donant instruccions per al cas que es tornés a produir.

L'enterrament de Josep Soler, el primer ciutadà mort en bombardeig a Vilanova, partí de l'Hospital, amb notable seguici, atenent la invitació de l'Ajuntament d'assistir-hi.

El dia 4 de febrer, cap a les 6 de la tarda, un hidroavió llançà dues bombes molt a prop de la fàbrica Pirelli, pocs minuts després de la sortida del treball. Els edificis quedaren commoguts només pels efectes de la metralla i del buf, no per les bombes. Ja quedava poc personal, solament l'últim que anava sortint. Hi hagué uns 50 ferits, dels quals 20 van quedar hospitalitzats, tres d'ells molt greus. Una noia, Amàlia Alba Barceló, de 21 anys, resident a la rambla Samà, 60, va morir al cap de dues hores, a conseqüència de les gravíssimes ferides. Alguns dels ferits, almenys tres, també moriren els dies posteriors.

L'endemà, dia 5, cap al tard, caigueren dues bombes molt properes a l'estació. Una afectà l'enclavament que fou reparat ràpidament. D'aquest bombardeig, el *Butlletí* (7 febrer) en donà una breu notícia. Segons la informació local, no hi hagué cap víctima; però els historiadors Solé Sabaté i Villarroya citen que dos desconeguts van ser traslladats ferits a Barcelona a l'Hospital General de Catalunya, on van morir.⁽³³⁾

El dia 7, a hora fosca, un avió travessà la vila, i bombardejà sobre la Pirelli amb quatre bombes. Els danys sobre els edificis foren considerables; llavors es valoraren en més de 2.000.000 de pessetes. No va haver-hi cap víctima. Segons Jaume Carbonell,⁽³⁴⁾ «en aquesta ocasió els avions van deixar sentir-se una estona abans de deixar caure les bombes sobre la fàbrica. Va comentar-se que segurament esperaven que sortís el torn de la tarda, a les 6, per tal de no provocar víctimes innocents».

En sortir de la població, el mateix avió va anar a metrallar i bombardejar un tren als afores de la vila, amb el resultat d'un mort (Salvador Borrell Pallarès, pagès, de 62 anys) i sis ferits, alguns dels quals foren traslladats a hospitals de Barcelona. Per altra part, a l'hospital de Vilanova el dia 10 figura registrada la mort per perforació craneal de Joan Trenchs Rius, de 63 anys, que sembla conseqüència d'aquest bombardeig.

A més de les destruccions directes dels bombardeigs, diverses cases hagueren de ser desallotjades per llurs estadants. Una altra conseqüència va ser la conscienciació pública sobre la necessitat i urgència de construir refugis, i d'adoptar altres mesures de defensa passiva de la població.

En general, a partir del mes de març de 1938, els bombardeigs van tenir un caire destructiu més considerable i algunes ciutats van rebre atacs especialment mortífers, els objectius dels quals no semblen pas els immobles o les instal·lacions industrials, sinó la població civil. Són recordats per la seva intensitat bombardeigs sobre Figueres, Reus, Puigcerdà, Sant Adrià del Besòs, i sobretot el de Granollers, el dia 31 de maig de 1938, que causà més de 200 morts i de 450 ferits.

Fins al 7 de setembre de 1938 no es tornà a produir cap altre bombardeig sobre Vilanova. Aquest dia, a les 10,45 hores de la nit, un avió estranger llança 50 bombes sobre Vilanova. Segons un informe tècnic immediat, els punts principals on causaren danys foren els següents: la sala de fusteria dels tallers ferroviaris de MZA (dues bombes, amb destrosses a les màquines i enderrocament parcial de l'edifici); el camí de Sant Cristòfol, entre la Calibradora i els tallers ferroviaris (una bomba, amb enderrocament de parets de tanca i trencadissa de vidres); l'horta bòvila Figueres (15 bombes, amb estralls a la plantació i vidres de la casa i línies telefòniques); l'horta Font (dues bombes incendiàries, amb danys a les plantacions) i diverses bombes en altres terrenys agrícoles sense danys dignes d'esment. No hi hagué cap víctima. La presència d'un caça de la República féu que l'avió s'allunyés.⁽³⁵⁾

Al cap de dos dies, el 9 de setembre, a les 9 del vespre, caigueren vuit bombes sobre la Calibradora, que causaren desperfectes a les màquines i als edificis. Altres bombes anaren a parar sobre vinyes properes. No hi hagué cap víctima. Els bombardeigs de la Calibradora sembla que es justifiquen perquè treballava com a indústria de guerra.

Solé Sabaté i Villarroya citen bombardeigs sobre Vilanova al mes de novembre els dies 2, 20 i 27, també a la zona de l'estació; en el segon moriren dos ferroviaris i un en el tercer. D'aquests bombardeigs del novembre, no n'he trobat cap informació a les fonts locals, ni al *Butlletí* on no se'n fa cap menció, ni a l'arxiu municipal,⁽³⁶⁾ ni en articles posteriors que parlen d'aquest tema.

No hi ha més notícies de bombardeigs fins al de gener de 1939. El dia 10 se'n produeix un altre a la zona de l'estació, on morí una dona (Lluïsa Contreras Cánovas, de 27 anys).

Entrat aquest mes, ja sembla evident, per al conjunt de la població de Vilanova, la propera entrada de les tropes de Franco.

Tothom va prenent les mesures corresponents. Els carrabiners, els membres d'altres forces d'ordre i els militars destacats inicien l'evacuació, i també els refugiats i els ferits de guerra dels hospitals, tant el civil o municipal com el militar que era a la Casa d'Empar. Els dirigents polítics i sindicals també anaren marxant, abandonant els locals de les organitzacions polítiques i sindicals, i destruint la documentació que podia resultar comprometedora. Les escoles no funcionaven. La vida ciutadana s'anava paralitzant. Les botigues no obrien o ho feien el mínim imprescindible; els serveis públics, els menjadors populars i altres institucions creades pel règim que s'acabava, tampoc.

Xavier Garcia ho descriu en aquests termes: «Els responsables i principals afectats de la vila van marxar en trens, en camions, en barques. Uns, sols, deixant la família; altres, tots plegats. L'atmosfera que ací quedava, d'immensa soledat, respirava la incògnita d'allò que s'apropava, tothom desitjant la fi de la guerra, uns buscant el respir, els altres tement la venjança».⁽³⁷⁾ L'èxode s'havia fet espectacular. No va quedar ningú als centres polítics ni als llocs oficials.

El dia 14 les tropes de Franco entraren a Tarragona. Segons Jaume Carbonell: «Ocupada Tarragona, els atacs amb bombes es dirigien principalment a la zona on havien d'avançar les tropes».⁽³⁸⁾

El mateix Carbonell descriu així l'últim bombardeig aeri sobre Vilanova: «El dia 19 de gener, amb un error considerable si l'objectiu era la via fèrria, unes bombes van caure a la Sínia de les Vaques, situada bastant al final del camí de la Rajanta.⁽³⁹⁾ Una d'elles encertà de ple la casa on vivien els germans Rosendo i Raimundo Carreras Massó amb llurs famílies i la dissort va ser gran. Varen morir la dona del primer, Rosa Castells Soler, i dues filles de 4 i 2 anys, i una de mesos del segon, l'àvia (Teresa Massó Suñé) i una dona que hi era a buscar la llet (Josefa Raventós Bisay). L'atac fou a dos quarts de cinc de la tarda d'un dia tot gris. (...) L'espectacle era impressionant. S'estava treballant per desenrunar la casa i veure de trobar algú amb vida. Desgraciadament, van anar traient-se els cossos sense vida de grans i criatures, però amb una excepció que fou motiu de joia entre els plors. Un altre fill va salvar-se de l'hecatombe al refugiar-se sota un tauler de la cuina...». El nombre total de víctimes fou sis. No hi hagué cap manifestació pública de dol; l'ambient ja no estava per això.

Aquí acaba la crònica dels bombardeigs sobre Vilanova. Sembla que el dia 20 o 21 de gener, encara n'hi va haver un altre a la zona de

l'estació, amb alguna víctima no coneguda o identificada, del qual ja no n'he trobat informació detallada. Simplement l'esmento per si algun estudi posterior en dóna més detalls. Les víctimes estan recollides a l'annex III.

Per completar aquest apartat hauríem de citar alguns vilanovins que foren víctimes de bombardeigs, però fora de la nostra ciutat. Dos ferroviaris vilanovins (Tomàs Escofet Llorba i Salvador Feliu Soler) moriren el 28 de març de 1938 a Sant Vicenç de Calders. En un altre bombardeig a l'estació de la mateixa localitat va morir una dona de Vilanova que s'hi trobava accidentalment (8 octubre 1938). En un bombardeig de Gavà, el 4 de juliol de 1938, morí un vilanoví que s'hi desplaçava al treball (Joan Lleó Arasa). Al bombardeig sobre la població de Granollers del 31 de maig de 1938, una de les més de 200 víctimes que ocasionà, fou un vilanoví que hi era accidentalment (Victoriano Lorca García), que morí a l'Hospital de Sant Pau de Barcelona el 2 de juny. Un ferroviari de Vilanova va morir a Girona de bombardeig o d'explosió de bomba, el 2 de febrer de 1939.

INCREMENT DE LA MORTALITAT

Citaré un altre fet, que no pot plasmar-se en una relació nominal, però que s'ha de tenir en compte. L'any 1938 és el que més privacions i sofriments ocasionà a la població civil mentre durà la guerra. A Vilanova, el nombre de defuncions inscrites al registre civil aquest any és molt més elevat que els anteriors. El 1938 es registren 408 defuncions, mentre que el 1937 se'n registraren 242, i la mitjana de 1932 a 1935 era de 119 a l'any. L'increment de defuncions és un corol·lari de la guerra. Entre les defuncions hi ha les ocasionades pels bombardeigs, però, fins i tot descomptant aquestes, l'increment de mortalitat és ben perceptible, ocasionat per la manca d'alimentació i d'higiene, per les malalties que en derivaren, i també pels sofriments morals. Com a cost humà de la guerra, encara s'hi hauria d'afegir el de disminució de la natalitat, apreciable l'any 1938, i sobretot el 1939.

L'ENTRADA DE LES TROPES DE FRANCO A VILANOVA

Els dies posteriors a l'entrada de les tropes franquistes a Vilanova, hi va haver presència permanent de soldats, tant de l'exèrcit regular com

de les tropes marroquines. Sembla que aquests primers dies es va produir alguna mort, que no està suficientment documentada. Un cas que m'han explicat és que, en baixar per la Rambla una columna de soldats, van disparar contra un o dos homes, a l'alçada de l'actual carrer de Francesc Macià, els quals van caure, hi ha qui diu que morts, hi ha qui només els considera ferits. No he trobat confirmació precisa del fet. Un altre cas que m'han citat és el d'un mort a la rasa del Miquelet, prop del Grup Escolar. Un altre cas es va produir a la cruïlla del carrer de la Unió amb el de Codonyar; un home va morir d'un tret, i el seu cadàver va estar un dia sense ser recollit. Sembla que també hi hagué algun mort per «ajustament de comptes». D'aquests casos només he trobat informació verbal. La manca d'informació fa que els rumors corrin, s'engrandeixin i amb el temps es converteixin en llegendes. Ahora, la presència de gent armada en una situació de desori general, amb gent al carrer per motivacions i en actituds molt diverses, facilita que involuntàriament s'escapi algun tret i hi pugui haver ferits o morts. Encara que amb imprecisió, he citat aquests casos, no volent amagar la ignorància, i per si en el futur algú completa la informació.

Una mort documentada és la de Josep Juncosa Juncosa, que era cafeter del Bosc, establiment annex al teatre; tenia 59 anys. Les circumstàncies de la mort per arma de foc, esdevinguda el dia 2 de febrer de 1939, són confuses i la causa és contradictòria, ja que aquesta és atribuïda per uns a l'enfrontament amb un grup de soldats que no li van voler pagar la consumició, i segons uns altres es tractava d'un venjança per un afer sentimental, aprofitant la confusió del moment. El que sembla cert és que no era per causa política, com algú també ha dit. També en el registre civil figura un noi mort per ferides d'arma de foc a la carretera de l'Arboç (Joan Nogués Font, 12 anys). Solé Sabaté i Villarroya esmenten els noms de quatre ferroviaris, morts al taller de màquines el 23 de gener.

MORTS EN LA POSTGUERRA IMMEDIATA: CAMPS DE CONCENTRACIÓ I PRESONS

Unes altres víctimes de la guerra són els morts en camps de concentració i en presons, en territori espanyol o estranger, i els condemnats a mort pels tribunals del nou règim. Formen grups clarament diferenciats, sobre els quals he pogut aplegar informació reduïda referida a Vilanova.

A mesura que les tropes de Franco anaven conquistant posicions, les unitats militars republicanes i les tropes corresponents o bé retrocedien o bé eren fetes presonerres.

En l'última avançada de l'exèrcit franquista per Catalunya, des que quedà aïllada de la resta del territori espanyol a l'abril de 1938 fins al 10 de febrer de 1939, en què tots els passos fronterers amb França quedaren sota el seu control, les unitats republicanes anaven reculant de forma irreversible, en actitud de retirada. Els últims mesos, el nombre de presoners fou molt elevat. En la reculada, la confusió, el desordre i la desmoralització eren cada cop més grans i s'estenia entre la tropa una sensació generalitzada de derrota. El nombre de desercions de soldats republicans, sobretot catalans, també augmentava. Els que aconseguiren abandonar les unitats i les armes, primer s'amagaven com podien dins el territori conquistat que ja coneixien, per arribar a casa seva, si aquesta es trobava a la mateixa zona i sabien els camins per desplaçar-s'hi. Les restes de les unitats, en la retirada, arribaren fins a la frontera francesa, on foren desarmades.

Els soldats de l'exèrcit republicà que eren fets presoners pels vencedors en territori espanyol eren internats temporalment en camps de concentració que acolliren unitats republicanes derrotades, per un període de temps divers, durant els últims mesos de la guerra i un lapse normalment breu de la postguerra. Els presoners eren sotmesos a un procés de classificació i d'investigació dels antecedents polítics, en aplicació de les lleis dictades per la Junta Militar de Burgos i pel nou Estat. Per tal de poder sortir en llibertat, havien de mobilitzar familiars i amics per trobar avals. La recerca d'avals i la forma d'aconseguir-los constitueix un altre episodi d'aquesta odissea. Depenia en part de les relacions dels familiars entre persones ben situades en el nou règim, i de la voluntat i habilitat per usar-les. Però també de l'actitud i la predisposició dels possibles avaladors. Hi havia qui avalava amb generositat; en canvi, altres s'hi resistien sistemàticament, per por o per altres motius.

Els que no eren alliberats, passaven a batallons de treball o a les presons i penals habilitats, escampats per tota la península, en espera de ser processats. Les condicions alimentàries, higièniques i disciplinàries en aquests establiments eren força dures; a més del fred molt intens a l'hivern, era corrent la presència de polls, microbis i malalties infeccioses.

Com a conseqüència del règim de reclusió, agreujat per les malalties que ja portaven quan hi ingressaren o sobrevingudes, alguns ciutadans de Vilanova van morir en camps de concentració o presons situats en territori espanyol. Alguns altres, acabaren els seus dies en hospitals, però seguint procés semblant.

N'hem fet una llista que figura com a annex IV, amb la certesa que és incompleta. Correspon als vilanovins que passaren de la situació de combatents de l'exèrcit republicà a la de presoners de guerra, sentenciats o en espera de judici, i que moriren en aquesta situació. Les fonts documentals a l'abast han resultat molt escasses; creiem difícil trobar-ne d'altres. Ens hem basat en diversos lligalls de l'arxiu municipal i en informació verbal. Trobem vilanovins morts en diversos camps i hospitals d'arreu de la península, des d'Algecires fins a Avilés. Un dels vilanovins que figuren en aquest grup és Estanislau Vallverdú Villalonga, que va morir a l'abril de 1939, als 35 anys, al camp de concentració d'Oya (Pontevedra), conegut com a dibuixant, cartellista i caricaturista, amb el sobrenom de Lau, i com actor de teatre aficionat.

MORTS FORA D'ESPANYA

Un nombre elevat de combatents de l'exèrcit republicà en retirada passaren la frontera francesa a partir de febrer de 1939, i van ser reclosos en camps de concentració preparats precipitadament al sud de França, als Pirineus Orientals, en unes condicions molt deficientes. Dels que hi van entrar formant part de les unitats militars republicanes, en les quals havien estat cridats en les lleves forçoses, molts van ser repatriats ben aviat. Un cop a Espanya, també eren internats en camps de presoners, i seguien posteriorment el procés que hem explicat de classificació i investigació de responsabilitats. Però una altra part dels antics soldats republicans no va acceptar la invitació de les noves autoritats de tornar a Espanya, a causa del compromís polític o del rebuig del nou règim o simplement per la por, i quedaren en els camps de concentració francesos, en els quals també hi foren internats gran nombre de ciutadans civils, que havien seguit el camí de la retirada, voluntàriament o influïts per les circumstàncies o per la propaganda. Tots ells, tant els antics combatents com el personal civil, estigueren un temps llarg en camps de concentració o de refugiats, on patiren fam, fred, malalties i gravíssimes incomoditats. En sortiren com pogueren, amb destinacions diverses, però

quedant a França en situació de refugiats o d'exiliats, excepte una minoria que pogué marxar cap a Amèrica, i un altre contingent que a poc a poc anava tornant a Espanya. Alguns trobaren un acomodament individual a França, perquè aconseguiren avals o recursos, o perquè foren acollits voluntàriament per famílies franceses, o perquè s'arriscaren individualment a viure en la clandestinitat. Altres trobaren l'acollida d'organitzacions per a refugiats i participaren en brigades de treballadors estrangers.

Un cop a França, alguns entre els republicans espanyols es van espavilar aviat per refer la seva vida i trobar asil al país. Uns volien oblidar el passat immediat; altres, moguts per un ideal, sobretot llibertari, van procurar mantenir-lo fins al final i restar fidels a la causa que consideraven legítima, sobretot quan França fou envaïda el 1940 per les tropes alemanyes de Hitler, després de començada la II Guerra Mundial. Entre aquests últims, molts es vincularen a institucions clandestines o grups de la resistència i foren perseguits pels nazis. La policia alemanya exercí a França una persecució sistemàtica i implacable contra els republicans espanyols. Un grup d'aquests, aconseguí enrolar-se a l'exèrcit britànic o a la legió estrangera francesa; algun vilanoví en formà part i arribà a combatre a Algèria o a Indo-xina.

Aquestes situacions tan dramàtiques corresponen als anys 1940 a 1944. Realment, són una conseqüència de dues guerres, l'espanyola i la mundial. El tema té prou entitat i complexitat per ser estudiat específicament, fins i tot centrant-ho en el que afecta a Vilanova i els vilanovins. A França, en aquests anys, moriren bastants vilanovins, en els mateixos camps de concentració o en altres situacions, però no n'hem trobat informació suficient com per emmarcar la qüestió. D'algunes morts se'n desconeixen les dades; no estan registrades a Vilanova, ni tan sols a Espanya. D'algunes persones simplement se'n perd tota notícia. És un aspecte de la història dels vilanovins que està per investigar.

Seguint el dramàtic itinerari, alguns foren fets presoners i deportats als camps nazis de concentració o d'extermini, amb tractament de gran duresa i crueltat. D'aquests, alguns varen sobreviure a l'alliberament per les tropes aliades. En un acurat estudi de Montserrat Roig⁽⁴⁰⁾ sobre els catalans als camps nazis trobem una llista de víctimes, en la qual figuren els noms de deu vilanovins morts al camp de Mauthausen, informació que ha estat confirmada per familiars i amics. Segons informació verbal,

un o dos vilanovins més també van morir en camps alemanys. Transcrivim els noms a l'annex V.

Des d'un punt de vista militar, es pot fixar la data de l'acabament d'una guerra pel resultat d'una batalla o per la proclamació i acceptació d'una victòria o d'una derrota. Però en altres aspectes, les seqüeles es perllonguen. Un dels aspectes per als quals és difícil establir el final de la guerra és precisament per a les morts humanes. La mort en una presó o en un hospital, on l'interessat va ingressar com a presoner o com a ferit de guerra, és considerada habitualment com una conseqüència d'aquesta. Però, en el cas de la Guerra Civil, la mort en un camp de concentració o de treball a França, o en alguna altra circumstància que no sigui de normalitat civil, ¿s'hi pot considerar? Les dures condicions de l'exili, fins i tot civil, incrementaren la mortalitat; si no és directament imputable a la guerra, indubtablement hi té relació. Els que moriren lluny del domicili familiar, si no hagués estat per causa de la guerra, haurien seguit la vida en condicions semblants a les d'abans de juliol de 1936, amb continuïtat, segurament a la mateixa terra que els havia vist néixer o créixer, i el desenllaç final també hauria estat un altre.

El grup dels vilanovins que moriren fora del país, sovint amb notables sofriments físics i morals, està format per algunes dotzenes d'homes, i se'n desconeixen molts noms. Tots són víctimes de la guerra, i alguns bé poden tenir la consideració d'herois o de màrtirs, ja que moriren de forma violenta per un ideal, encara que aquest fos diferent del que ha estat qualificat així per la propaganda oficial. El record que mereixen ha de ser més generós que el que han tingut fins ara.

LA REPRESSIÓ A LA RERAGUARDA FRANQUISTA

A mesura que les tropes franquistes conquistaven nous territoris, anaven nomenant les noves autoritats locals, posant en funcionament l'aparell burocràtic, jurídic i administratiu, i aplicant les lleis del nou Estat, proclamades algunes, sobretot les de caràcter polític, com a conseqüència directa de la forma com aquest nou Estat s'havia constituït. El 28 de juliol de 1936, la Junta Militar de Burgos havia decretat l'estat de guerra a tot el territori espanyol, per la qual cosa «tots els delictes civils i militars quedaven sotmesos al Codi de Justícia Militar». Amb aquest criteri foren processats tots els que s'oposaren a l'alçament militar; per tant, tots els

que havien estat afiliats o dirigents de partits polítics o centrals sindicals, o fins i tot que suposadament eren d'ideologia d'esquerra.

El 9 de febrer de 1939 es publicà la Llei de Responsabilitats Polítiques, en la qual es fonamentaren la majoria de processos duts a terme a la postguerra. En el seu article primer diu: «Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde el 1º de octubre de 1934 y antes del 18 de julio de 1936 contribuyeron a crear o agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima España y de aquellas que a partir de la segunda de dichas fechas se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos o con pasividad grave».

Aquesta llei fou aplicada a moltes persones. Limitant-nos a Vilanova, la majoria de dirigents polítics o sindicals durant el període de la guerra van marxar de la vila. Els principals, amb la retirada, van seguir directament el camí de l'exili cap a França. Altres es van amagar a Barcelona, o en indrets diferents, esperant l'evolució dels esdeveniments. Uns pocs es van quedar a Vilanova mateix, perquè no consideraren possible o oportú de marxar, o confiant en la proclama dels dirigents del nou Estat en el sentit de que els que no havien comès delictes de sang no tenien res a témer. Els primers mesos de 1939, tots els que suposadament eren subjectes de responsabilitats polítiques, segons els criteris de la llei, van ser denunciats i processats. Els judicis tenien lloc a Barcelona, a càrrec de tribunals militars, a vegades de forma no individual; la defensa anava a càrrec de militars del cos jurídic.

Per altra part, es van investigar les responsabilitats pels assassinats i altres actes considerats delictius comesos a la reraguarda els primers mesos de l'esclat revolucionari. Els que eren conscients del paper que havien jugat i ells mateixos es sentien culpables van procurar fugir. Però algunes persones de nivell educatiu molt baix, havien participat en actes de violència, a vegades enmig de rebomboris, i amb poca consciència o responsabilitat del que feien; simplement, arrossegats per les masses i el clima col·lectiu, en ocasions, potser portats per una espècie de vanitat revolucionària, es van excedir en la participació en greus atropellaments, i fins i tot en proclamar-se'n públicament autors. La mateixa inconsciència inicial es manifestà quan la situació política canvià. Quan els tribunals del nou règim investigaren els delictes assenyalats, d'alguns actes no se'n trobaren els responsables directes, o bé els presumptes implicats havien marxat i no se'ls pogué processar,

jutjar i sentenciar. Alguns sí que foren jutjats i condemnats. Els odis latents i els desigs de venjança que el 1936 ocasionaren moltes violències es manifestaren novament després de 1939, però en sentit contrari. La revolució fou substituïda per la contrarevolució, aplicada de forma sistemàtica i organitzada, i formà part dels procediments d'implantació política del nou règim. Els acusats eren tractats no com a adversaris polítics, sinó com a vençuts a la guerra.

Molts vilanovins van ser processats i jutjats per actuacions polítiques o sindicals; per a uns, l'acusació fou d'ajut a la rebel·lió, i per a altres, de participació en delictes comuns. Molts van ser condemnats a penes de presó i de mort. Dels sentenciats a mort, a alguns la pena els fou commutada. Poder obtenir un aval era molt important. També alguns vilanovins contribuïren al salvament d'altres compatriotes amb defenses i avals. La commutació suposava condemnes llargues de presó; els que es trobaren en aquesta situació passaren anys a la presó o en camps de treball, on anaren complint la pena i acollint-se a indults, fins a obtenir la llibertat, en alguns casos condicionada o vigilada. Els condemnats a mort que no aconseguiren la commutació, foren executats. Aquests també són morts com a conseqüència de la guerra.

La informació escrita sobre aquest aspecte a Vilanova és escassa. Sembla que fins al juliol de 1939, la premsa de Barcelona publicava llistes de sentències i d'execucions; no hem tingut ocasió de consultar-la. A Vilanova no s'editava llavors cap periòdic, i per tant no hi ha notícies locals escrites. A l'arxiu municipal existeix una relació nominal dels condemnats a mort i executats, sobre els quals també donen dades els historiadors Solé Sabaté i Villarroya. Després, les vídues i els orfes d'alguns d'ells, tingueren assignada una pensió de l'Estat; els expedients de les pensions són una font documental. Com a annex VI, donem una llista dels condemnats a mort, confeccionada en base a les procedències esmentades, amb algunes correccions comprovades. Segons la designació més utilitzada pels historiadors, es tracta de morts per la repressió franquista o de postguerra; si els condemnats eren subjectes de delictes, hauria estat desitjable un criteri de clemència, certament poc compatible amb les circumstàncies del moment.

El nombre de residents a Vilanova condemnats a mort per l'actuació posterior al 18 de juliol de 1936 i executats fou de divuit. Tots foren afusellats al Camp de la Bota de Barcelona, amb l'excepció d'un que ho fou a la presó de Tarragona i un altre a Mérida (Badajoz). Dels divuit,

solament dos eren fills de Vilanova, vuit eren catalans de naixement i la resta d'altres terres. Tenien entre 21 i 44 anys. Les professions que exercien eren les pròpies d'una zona industrial com Vilanova, amb les ocupacions socialment més modestes. De les execucions, dotze tingueren lloc el mateix any 1939, entre els mesos de març i de novembre; quatre ho foren el dia 11 d'aquest mes. Les altres ho foren el juny de 1940 (2), el febrer i el juny de 1942 (2) i el de 1943.

A més, dels estudis de Solé Sabaté es dedueix que quatre fills de Vilanova que no hi residien també foren condemnats a mort i executats.⁽⁴¹⁾

Aquest historiador analitza la intensitat de la repressió a la postguerra en diverses ciutats i comarques de Catalunya, que fou molt diversa, com també ho fou el 1936 a l'esclat de la revolució, i cita Vilanova «en el grup més baix de poblacions de 5000 a 19999 habitants que pateixen la repressió de postguerra».⁽⁴²⁾

Aquest és l'últim aspecte del cost humà de la guerra.

x x x

És una realitat que la guerra, directament o indirectament, als fronts o a la reraguarda, va segar la vida de molts vilanovins, es va vessar inútilment molta sang; es va pagar un tribut excessiu. A tots els que per causa de la guerra van perdre la vida, els vull dedicar un record afectuós com a ciutadans que van ser víctimes d'una anormalitat que, com he repetit moltes vegades, hem de fer un esforç comú i col·lectiu perquè no es pugui tornar a repetir.

NOTES

(1) Arxiu municipal. Correspondència 1936.

(2) Orriols: *Església Vilanova*, p. 47.

(3) Garcia: *Vida marinera*, p. 51.

(4) Canales: *Passatgers de la mateixa barca*, p. 80.

(5) Setmanari *Villanueva y Geltrú*. 30 octubre 1954.

(6) Solé Sabaté i Villarroya: *Repressió reraguarda*.

- (7) Pere Sitjà: «Vilanovins». *Catalunya cristiana*. 30 juliol 1992. Parla del vilanoví Josep Oriol Isern Massó, religiós del Cor de Maria. En cap llista anterior havia sortit aquest nom.
- (8) Carrasco va ser afusellat al Camp de la Bota de Barcelona, el 2 d'octubre de 1936, segons diu la crònica posterior «después de celebrado un simulacro de Consejo de Guerra». Segons informació verbal, alguns vilanovins es van desplaçar per presenciar l'execució de Carrasco, al qual consideraven el símbol de la repressió posterior al 6 d'octubre de 1934.
- (9) Canales: *Passatgers*, p. 81.
- (10) Solé Sabatè i Villarroya: *Repressió reraguarda*, p. 379.
- (11) Cruells: *Societat catalana*, p. 175.
- (12) Cruells: *Societat catalana*, p. 146.
- (13) Canales, en l'original del treball inèdit que, resumit, va donar lloc al llibre *Passatgers...*
- (14) Segons Canales, treball citat a la nota anterior.
- (15) Solé Sabatè i Villarroya: *Repressió reraguarda*, p. 379.
- (16) Cruells: *Els fets de maig*, p. 34.
- (17) Així m'ho han explicat alguns testimonis presencials.
- (18) Canales, treball citat a la nota (13).
- (19) *Butlletí*, 1 agost 1936.
- (20) Orriols: *Església Vilanova*.
- (21) Puig Rovira: *Vilanova 1936-39*, p. 51.
- (22) *Butlletí*, 15 agost 1936.
- (23) Joan Coll: «La quinta del biberó». Revista *Gran Penya*. Vilanova. Desembre 1991.
- (24) *Butlletí*, 26 setembre 1937.
- (25) És el cas de Francesc Vilalta Riba, perit industrial, ferroviari, de la lleva de 1928, mobilitzat el maig de 1938. Llavors era regidor de l'Ajuntament de Vilanova. Va caure mort el 15 de setembre de 1938, conduint una locomotora.
- (26) Segons informació recollida, com que Jaume Palmero va caure en territori republicà, el seu cadàver va ser abandonat al lloc on va morir, mentre els dels aviadors republicans morts a la mateixa acció bèl·lica eren recollits i enterrats. Fins al cap d'un any no va ser reconeguda la seva acció.
Nicoià Barquet: Jaime Palmero Palmeta. Setmanari *Villanueva y Geltrú*. 17 gener 1942.
Xavier Garcia: «Cristòfor Coll o l'amor als grans espais». Revista *Foment*. Estiu 1980.
- (27) El text del Decret donant aquest nom, publicat al DOGC, fou reproduït al *Butlletí* del 17 de febrer de 1937. En ell es fa un elogi de Francesc Pérez Mateos amb dades biogràfiques.
- (28) H.P.: «Fa 50 anys morí a Vilanova el primer pescador metral·lat». *Diari de Vilanova*. 31 juliol 1987.
- (29) Garcia: *Vida marinera*, p. 51.

- (30) Solé Sabaté i Villarroya: *Catalunya sota les bombes*.
- (31) Solé Sabaté i Villarroya: *Catalunya sota les bombes*, p. 61.
- (32) Aquesta informació l'hem extreta d'un informe elaborat pels Serveis Tècnics Municipals, al cap de pocs dies dels bombardeigs (Arxiu Municipal) i també de l'article: Jaume Carbonell: «Records de la guerra civil. Vilanova sota les bombes». *Diari de Vilanova*. 22 desembre 1989.
- (33) Solé Sabaté i Villarroya: *Catalunya sota les bombes*, p. 61.
- (34) Jaume Carbonell situa aquest comentari el dia 5 de febrer, i esmenta dos bombardeigs els dies 4 i 5. Segons la informació citada de l'arxiu municipal, van ser tres, els dies 4, 5 i 7. Ens inclinem per la fiabilitat d'aquesta última informació.
- (35) D'aquest bombardeig, no se'n parla a l'obra citada a la nota anterior.
- (36) Als dossiers de l'Arxiu Municipal on he trobat la informació sobre els anteriors bombardeigs, falta el mes de novembre de 1938. Per tant és probable que si hi havia un informe tècnic com dels altres bombardeigs, s'hagués extraviat.
- (37) Garcia: *Vida marinera*, p. 55.
- (38) Jaume Carbonell: «Vilanova sota les bombes». *Diari de Vilanova*. 22 desembre 1989.
- (39) La sinia de les Vaques, coneguda també per «Huerta Larrad» constava de tres edificis. En un s'hi traslladaren els masovers durant la guerra, i fou enderrocat per una bomba. Segons Vicens Carbonell. *Butlletí A.E. Talaia*. Octubre 1971.
- (40) Roig: *Catalans als camps nazis*.
- (41) Solé Sabaté: *Repressió franquista*.
- (42) Solé Sabaté: *Repressió franquista*, p. 140.

BIBLIOGRAFIA

- ARELLA, Rafael: *La vida cotidiana durante la guerra civil. La España Republicana*. Barcelona. Planeta. 1976.
- ALOY, Joaquim; Gasol, Pere i Sardans, Jordi: *Història gràfica de Manresa. La Guerra Civil (1936-1939)*. Manresa. Parcir, edicions selectes. 1991.
- ALPERT, Michael: *El ejército republicano en la guerra civil*. Madrid. Ediciones Siglo XXI. 1989.
- CANALES SERRANO, Antonio F.: *Passatgers de la mateixa barca. La dreta de Vilanova i la Geltrú (1903-1979)*. Lleida. Col. Josep Lladonosa. 1993.
- CASAS-MERCADEÉ, Ferran: *Valls. La Guerra Civil (Quan no hi havia pau ni treva)*. Valls. Institut d'Estudis Vallencs. 1983.
- CRUJLLS, Manuel: *Els fets de maig*. Barcelona 1937. Barcelona. Editorial Joventud. 1970.

- CRUELLS, Manuel: *De les Milícies a l'Exèrcit popular de Catalunya*. Barcelona. Dopesa (Pinya de rosa). 1974.
- CRUELLS, Manuel: *La societat catalana durant la Guerra Civil. Crònica d'un periodista polític*. Barcelona. Edhasa (El Mirall). 1978.
- DÍAZ ESCULIES, Daniel: *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*. Barcelona. Edicions de La Magrana. 1993.
- GARCIA, Xavier: *La meua guerra (1936-1939)*. Barcelona. Editorial Pòrtic. 1974.
- GARCIA, Xavier: *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú*. Barcelona. Editorial Selecta. 1980.
- GARRIGA ANDREU, Joan, i altres: *Granollers 1936-1939. Conflicte revolucionari i bèl·lic*. 2 volums. Granollers. Ajuntament de Granollers. El racó del llibre de text. 1989-1990.
- MASSOT MONTANER, Josep: *El desembarcament de Bayo a Mallorca*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Bib. Serra d'Or). 1987.
- ORRIOLS I FERRET, Bonaventura: *L'Església catòlica a Vilanova i la Geltrú el 1936*. Vilanova. Círcol Catòlic. 1989.
- PERNAU, Josep: *Diari de la caiguda de Catalunya*. Barcelona. Edicions B. 1989.
- RAFANEAU-BOJ, Marie-Claude: *Odyssée pour la liberté. Les camps de prisonniers espagnols. 1939-1945*. París. Editions Denoël. 1993.
- RIQUER, Borja de i CULLA, Joan B.: «El franquisme i la tradició democràtica. 1939-1988». *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar. Volum VII. Barcelona. Edicions 62. 1989.
- ROIG, Montserrat: *Els catalans als camps nazis*. Barcelona. Edicions 62. 1977.
- RUBIO, Javier: *La emigración de la guerra civil de 1936-1939*. Madrid. Librería Editorial San Martín. 1977.
- SANABRE SANROMÀ, José: *Martirologio de la Iglesia en la Diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa. 1936-1939*. Barcelona. 1943.
- SOLE SABATÉ, Josep Maria: *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*. Barcelona. Edicions 62. 1945.
- SOLE SABATÉ, Josep Maria i VILLARROYA FONT, Joan: *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Col. Abat Oliva). 1986.
- SOLE SABATÉ, Josep Maria i VILLARROYA FONT, Joan: *La repressió a la rera guarda de Catalunya (1936-1939)*. Dos volums. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Col. Abat Oliva). 1989 i 1990.
- VENTOSA, Conxita: *Temps de guerra. (Diari íntim 1938-1939)*. Vilanova. El cep i la nansa. 1980.

VILANOVA, Antonio: *Los olvidados. Los exilados españoles en la segunda guerra mundial*. París. Ruedo Ibérico. 1969.

VILLARROYA FONT, Joan: *Revolució i guerra civil a Badalona*. Badalona. Ajuntament de Badalona. 1985.

VILLEGAS, Jean-Claude (coord.): *Plages d'Exil. Les camps de refugiés espagnols en France. 1939*. París. Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine. BDIC. Centre Universitaire de Nanterre. Centre d'Etudes et de Recherches Hispaniques du XXe siècle. Université de Bourgogne. 1989.

AAVV.: *Cataluña en la guerra civil española*. Barcelona. Biblioteca de La Vanguardia. 1986.

Alguns aspectes d'aquest treball estan ampliat o complementats en el meu llibre: *Vilanova. 1936-39. El govern municipal i altres aspectes*. Institut d'Estudis Penedesencs. 1994.

ANNEX I: MORTS EN LA REPRESSIÓ REVOLUCIONÀRIA

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Edat	Lloc de mort	Data mort	Professió - Afili. política
Alegre Batet, Pablo	V.	1874	62	Costes de Garraí	31-8-36	Advocat. Politic de dreta
Alegre Pi, Enrique	Barcelona	1909	27	Costes de Garraí	31-8-36	Comerç
Alegre Pi, José Antonio	Barcelona	1911	25	Costes de Garraí	31-8-36	Tècnic indust.
Alegre Pi, Pedro	Barcelona	1913	23	Costes de Garraí	31-8-36	Estudiant
Alegret Guasch, Francesc	V.	1906	30	Cementiri Montcada	9-11-36	Delineant
Alemany Tarragó, Josep	V.	1872	64	Terme Calafell	17-11-36	Mestre d'obres
Anbau Girona, Joaquim	Barcelona	1879	57	Terme Castellet	25-7-36	Ermità Lourdes
Barrera Vidal, Alfonso	Villafrauca Ebro	1894	42	Caspe	8-8-36	Vaquer (abans residia a V.)
Bassa Solé, Raimunda	El Vendrell	1887	50	Torredembarra	20-2-37	Esposa Manuel Sala
Bernabeu Agós, Franciscó	Lizondo	1892	44	Barcelona	22-8-36	Capità carrabiners
Bohigas Jové, Eduard	Ceddó	1909	27	Rodalies Vilanova	29-7-36	Sacerdot. Vicari St. Antoni
Borrell Soler, Ramon	V.	1906	30	Sant Vicenç Calders	29-7-36	Industrial
Buti Pla, Joan	V.	1871	65	Terme Vilanova	16-12-36	Pages
Cabanyes Santacana, Llorenç de	V.	1908	28	Barcelona	19-8-36	Viatjant
Carrasco Egaña, Rafael	L'Havana	1891	45	Barcel. Camp Bota	2-10-36	Capità Guàrdia Civil
Casany Batet, Llorenç	Villafrauca P.	1901	35	Barcelona	28-9-36	Ferroviani. Tradicionalista
Díaz Galceran, Artur	V.	1904	32	Barcelona	4-12-36	Militar. Condemna Tribunal
Díaz Galceran, Santiago	V.	1908	28	Terme St. Pere Ribes	7-8-36	Estudiant
Dou Abadal, Ricard	Vic	1904	32	Rodalies Vilanova	29-7-36	Sacerdot. Vicari St. Antoni
Fernández Salgueiro, Antonio	Orense	1901	35	Cartagena	27-7-36	Tinent aviació. Residia a V.
Ferrer Roig, Pasqual	V.	1895	41	Cementiri Montcada	23-11-36	Comerciant
Fontanillas Gelabert, Albert	V.	1866	70	Terme Sitges	6-8-36	Procurador tribunals
Gil Sanz, José	Sagunt	1874	62	Prop de Cubelles	8-9-36	Militar retirat. Ac. Ciudadana
López-Cepero Garcia, Manuel	San Fernando	1914	22	Terme Calafell	2-10-36	Escriv. oficines Marina
Marcé Ferrer, Josep	St. J. Domenys	1917	19	Terme Cunit	18-8-36	Escrivent
Marcé Ferrer, Pere	Cunit	1913	23	Terme Cunit	18-8-36	Escrivent
Marcé Mestres, Josep	Cunit	1884	52	Terme Cunit	18-8-36	Propietari agrícola. Tradic.
Marcé Mestres, Pere	Cunit	1889	47	Terme Cunit	18-8-36	Comerç. Tradicionalista
Montaner Fabrè, Ciril	V.	1874	62	Barcelona	14-9-36	Religiós Cor de Maria
Nicolau Cortes, Joan	V.	1892	44	Barc. Riera Horta	25-8-36	Sacerdot destinat a Barcel.
Nicolau Faura, Miquel	St. Vicenç Horts	1880	56	Terme Cubelles	12-8-36	Sacerdot. Rector Getnú
Okalla Anton, Josep	Acinas (Bu)	1912	24	Sitges	10-8-36	Escolapi, destinat a Sitges
Pallàs Duran, Pius	Vic	1893	43	Barcelona	23-11-36	Sacerdot la Getnú
Pallejà Solà, Josep	Reus	1894	42	Terme Sitges	24-8-36	Cuiner Hotel Camí
Pascual Escotet, Salvador	V.	1873	63	Terme Sitges	13-11-36	Obrier Fca. Gas. Carlista
Pérez Ayala, Emilio	Múrcia	1891	45	Montcada	21-11-36	Ferroviani
Perich Sans, Josep	Barcelona	1898	38	Terme Vilanova	21-9-36	Cap guàrdia municipal
Puig Soler, Josep F.	Barcelona	1908	28	Barcelona	10-12-36	Eng. tèxtil. Prof. Esc. Ind.
Puig Vendrell, Josep	Sant Pere Ribes	1895	41	Terme Cunit	21-11-36	Sots-cap dipòsit ferroviani
Puig Vendrell, Manuel	Sant Pere Ribes	1897	43	Barcelona	12-9-36	Admin. línia Solers (Sant Pere de Ribes)

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Edat	Lloc de mort	Data mort	Professió - Afil. política
Ricart Soler, Joan	Barcelona	1880	56	Terme Vilanova	9-8-36	Director Fca. Marquès
Robert Fort, Joan	V.	1888	48	Terme Cunil	19-8-36	Director Grifi. Prof. Esc. Ind.
Rodríguez Bastier, Fernando		1891	45	Figuères	24-8-36	Com. carabiners. Destinat a Figueres
Roig Amenós, Jaume	St. Martí Malldà	1905	31	Terme Sitges	15-8-36	Obrier Fca. Gas. Tradicion.
Ruiz de Castañeda Brunet, Pedro	V.	1878	58	Tarragona	27-9-36	Propietari
Ruiz de Castañeda Oliva, Pedro	V.	1909	27	Tarragona	26-9-36	Empleat Cambra Comerç
Sala Bassa, Julià	V.	1913	23	Terme el Vendrell	19-2-37	Fornier
Sala Bassa, Maria Cinta	V.	1915	21	Terme el Vendrell	19-2-37	
Sala Soler, Manuel	V.	1882	54	Terme el Vendrell	19-2-37	Fornier
Soler Clavé, Joan	V.	1876	60	Sabadell	15-9-36	Escolapi destin. a Sabadell
Suñer Miró, Joan	Sitges	1870	66	Terme Sitges	17-12-36	Patró de pesca
Victoria Vielsa, Victoriano		1887	49	Terme Sitges	8-10-36	Enginyer. Ex-cap dip. ferrov.
Vidal Ribas, Guillem	Les Cabanyes	1911	25	Terme el Vendrell	31-12-36	Empleat Fca. Grifi
Vivancos Ballesta, Salvador	Mazarrón	1894	42	Terme Sitges	28-7-36	Mestre d'obres

ANNEX II: MORTS AL FRONT

a) De l'exèrcit republicà

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lleva	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Adames Martínez, Joaquim	Algeciras (Ca)	1905	1926	Front de l'Ebre	26-12-38	33	Acció de guerra
Aguero López, Juan	Lubnín (Alm.)	1908	1929	Front de Castelló	24-6-38	30	
Albatat Badia, Salvador	V.	1910	1931	Montalà (Lleida)	3-1-39	28	Ferit projectil
Albatat Guillamon, Josep	Lucaina (CS)	1906	1927	La Senllu (Lleida)	22-5-38	32	Acció de guerra
Alcázar Gallego, Nemesio	Villahermosa (CR)			Front de l'Ebre	20-11-38		
Alemany III, Salvador		1913	1934	Sector Segre - Aitona	14-11-38	25	
Alemany Martí, Josep Maria				Sector Lleida	28-5-38		Bala enemiga
Almeta Ferrer, Manuel	Forcall (CS)	1917	1938	Front Terol	38	21	
Altea Salvó, Josep	V.	1916	1937		37	21	
Andreu Palecas, Jaume	V.	1920	1941		9-38	18	
Artigas Artigas, Julián	V.	1920	1941				
Artigas Carbonell, Salvador	V.	1901	1922	Hosp. M. Barcelona	12-11-38	37	Ent. de guerra
Ayala Nicolás, José	Cuntí (Mu)	1913	1934	Sector Balaguer	13-4-38	24	Ferida projectil
Bages Maurí, Josep	V.	1916	1937	Solsona	1-39	22	Acció de guerra
Baniús Brull, Joan	V.	1917	1938		10-38	21	Acció de guerra
Baños Cánovas, Joan A.		1929	1940	Sector Balaguer	24-5-38	18	Explosió obús
Barrueco Campo, Manuel				Monte Aragón	10-36		
Bartolomé Merodio, Francisco	Figuères	1910	1931	Estrecho Quinto	28-9-36	25	
Bascuñana García, Antonio	Onhuela (A)	1918	1939	Sector Albarracín	2-4-38	19	Acció de guerra
Bascuñana García, Vicente	Onhuela (A)	1907	1928	St. Ramon d'Abellà	27-5-38	31	Acció de guerra
Batalla Figueras, Jaume							

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lleva	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Balet Campanera, Francesc	Ets Monjos	1920	1941	Front Serós	11-38	18	Acció de guerra
Baile Vadiell, Alfred	V.	1912	1933	Sector Terol	20-12-37	25	Acció de guerra
Benús Mele, Joan				Hosp. Vallfogona R.	38		
Bernadó Carbonell, Joan				Estrecho Quinto	28-9-36		
Bernadó Massó, Simón	V.	1912	1933	Sector Llevant	6-38	25	
Bernat Sánchez, Josep	València	1905	1926	Front Montrepos	24-12-38	33	Expl. bomba de mà
Bertran Ivern, Joan	V.	1904	1925	Serra Caballs	4-9-38	34	Ferides obús
Bertran Vendrell, Josep	V.	1920	1941	Serra Pàndols	38	18	
Blocona Ancona, Cirilo	Baides (Gu)	1909	1930	El Carrascal (Ósca)	4-37	28	
Boj X, Carlos				El Carrascal	4-37		
Borrell Maleu, Joan	Cunit	1911	1932		9-38	29	
Borrell Maleu, Josep	Cunit	1909	1930	Front de l'Ebre	13-10-38	30	Acció de guerra
Bruna Marcé, Pau	V.	1918	1939	El Carrascal	4-37		
Calvet Z, Casimir				El Carrascal	12-36		
Camps III, Isidre	Sant Pere Ribes	1902	1923	Estrecho Quinto	28-9-36	34	
Canales Grau, Vicent	Orihuela (A)	1907	1938		7-11-38	31	
Carall Bolet, Antoni	L'Arboç	1905	1936	Sector Gandesa-Corbera	19-8-38	33	Explos. bomba
Cardó Xicola, Andreu	V.	1920	1941	Sector Balaguer	30-5-38	18	Explos. obús
Carreras Cuatrecasas, Joan	Cunit	1907	1928	Sector Balaguer	24-5-38	31	Acció de guerra
Casas Pascual, Joan		1912	1933	Cardó (Terol)	22-2-38	26	
Casas X, Isidre				El Carrascal	4-37		
Codina Carrera, Ramon	Horia d'Avinyó	1910	1931	Front Zuera	25-8-37	27	
Coll Solsona, Vicenç	V.	1915	1936	La Seu d'Urgell (Atriall)	3-12-38	23	Metralla aviació
Collado Monter, Josep							
Costa Lozano, Francisco	Cartagena	1907	1928	Front Ebre (Fayón)	2-8-38	31	
Cruells Escrivà, Joan	V.	1918	1939	Front			
Cruzado Sánchez Ramon	La Carolina (J)	1903	1924	Exped. Mallorca	8-36	33	
Cumba Lleó, Joan B.		1913	1934	Front de l'Ebre	20-11-38	25	Expl. bomba de mà
Diego Martin, Josep de	Vallecas (M)	1918	1934	Estrecho Quinto	28-9-36	18	
Esbrí Guansé, Manuel	V.	1920	1941	Sector Tremp	24-5-38	18	Acció de guerra
Escobet Carles, Ramon	V.	1920	1941	Vilalba dels Arcs	2-7-38	17	
Escobet Servent, Josep M.	Barcelona	1907	1928	Gandesa	17-8-38	31	
Escoda Malkuna, Mateo					3-8-38		
Estalella Bolet, Josep				Front Ebre	3-8-38		
Esteve Coll, Josep	St. Pere Ribes	1906	1927	Front Ebre (Pàndols)	12-10-38	32	
Farreras X, Fernando				El Carrascal	4-37		
Fernández Benitez, Carmelo							Carrabiner
Ferrer Campanera, Joan	Morell	1910	1931		11-38	28	
Ferrer Pujol, Lluís				Hospital Godella (V)	10-11-38		Malaltia adquirida
Figueras Margalef, Cristòfol	Armetlla de Mar	1910	1931	Front Ebre	2-9-37	27	Mort en combat
Flàves Sanz, Enriqué	Santander	1912	1933	Front Lleida	22-7-38	26	
Forgas X, Enriqué					8-37		
Fornós Monsonís, Francisco		1900	1921	Front Segre	1-39	38	Fent fortificacions
Fornós Monsonís, Ramon	V.	1901	1922		8-38	27	
Franco Sánchez, Josep	Cartagena	1913	1934	Front	6-38	25	

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lleva	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Fuentes Mula, Manuel	Orhuela (A)	1913	1934	Front Borges Blanques	28-12-38	25	Mort per bombes
Fusté Caralt, Josep	V.	1920	1941	Front Ebre (Fayón)	28-8-38	18	
Galindo X, Luis				El Carrascal	4-37		
Gálvez Giménez, José Nicasio	V.	1918	1939	Año Aragón (Boltaña)	1937	19	Milicià
García Nicolás, Francisco	Garres (CS)	1906	1927	Hosp. Tarrega	28-5-38	32	Ferides de guerra
García Nicolás, José	Garres (CS)	1902	1923	Front Ebre	14-12-37	35	Mort en combat
García Rios, Carmelo	La Unión (Mu)	1909	1930	Sector Segre	24-12-38	30	Mort en combat
Garrido Sanmartín, Andrés	Estrecho S. Andrés	1911	1932	Front Vallogona	13-4-38	27	Expl. obús
Garrote González, José	V.	1912	1933	Front Ebre	25-8-38	26	Acció de guerra
Giménez Martínez, Antonio	Mazarrón (Mu)	1909	1930	Front	30-3-38	28	
Gimeno Giménez, Amadeo							
Gimé Bertran, Enric	V.	1916	1937	La Vega (Hospital)	10-1-38	21	
Giral Martí, Daniel	V.	1915	1936	Hospit. Vilatorrada	20-12-38	23	
González Blanco, Ramón	Ciudad Real	1911	1932	Front Pirineus	22-5-38	27	
Guarch Abella, Pedro	Herbés (CS)	1913	1934				Mort en combat
Güell X, Joan					1-39		
Guimerà González, Joan	V.	1915	1936	Estrecho Quinto	28-9-36	21	
Hernández Collado, Miguel		1911	1932	Front Extremadura	6-5-37	26	Ferit en combat
Herrán Torres, Cecilio	Fuentes de Navas	1916	1937				Acció del lca. Carrab.
Huguet Font, Odó		1911	1932	Sector Manresa	28-1-39	29	
Ill Jansá, Joan		1917	1938	Front Terol	16-1-38	32	Acció de guerra
Ilia Nogués, Antoni	V.	1917	1938				
Inglada Marcé, Antoni	V.	1920	1941	Front	10-1-39	18	Mort en la retirada
Inglada Marcé, Joan	V.	1918	1939	Front	20-11-38	20	Mort en la retirada
Isolas Martí, Antoni		1917	1938	Les Comes St. Corneli	24-5-38	21	Ferides de guerra
Jasanada Pasamonle, Josep	Arenys de Lledó	1918	1939	Front			
Juncosa Martí, Salvador	V.	1918	1939	Front			
Lapuente López, Baldomero	Badalona	1910	1931	Front Granadella	5-12-38	28	Ferides obús
Lavedán Artasona, Josep	V.	1920	1941	Front de l'Ebre	24-11-38	18	Acció de guerra
Losada Bertran, Joan	V.	1908	1929	Front Ebre (Fatarella)	7-10-38	30	Ferides de guerra
Llambrich Galofré, Pere							Hospital de guerra
Llambrich Garrigó, Francesc				Estret Gibraltar	8-38		Vaixell S.L. Díez. Bombardieg
Llambrich Serra, Marian	V.	1911	1932	Valdecuena	29-3-38	26	Projectil
Llorens Ferrer, Joan	Sitges	1909	1930	Front Ebre	23-8-38	29	Acció de guerra
Llorens Salvat, Emili	Sitges	1912	1933	Fr. Ebre (Torres Segre)	11-11-38	26	
Mané Albareda, Joan	V.	1919	1940	Front	6-38	19	Assassin. front roig
Maná Díaz, Camilo	Viego (Astur.)	1898					
Mari Torrents, Ramon		1920	1941	Front Ebre	28-7-38	18	Bomba aviació
Martínez Martínez, Josep		1919	1940				Ferides metralla
Martínez Ramos, Cristóbal	V.	1920	1941	Sector Tremp	24-5-38	17	
Martínez Segura, Manuel		1903	1924	Sector Segre	25-8-38	35	Acció de guerra
Mas Trespacios, Antoni		1918	1939	Hospital Manresa	9-38	20	
Masana Casas, Miquel	V.	1912	1933		12-11-38	26	Mort combat

Lloc de Nom	Data naixement	naix.	Lleva	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Masip Santacana, Jaume					11-38		
Maspons Martí, Jaume		1920	1941	Serra de Pandols	7-9-38	18	Acció de guerra
Melich Cervelló, Josep	Vilalba dels A.	1915	1936	Front Segre	20-11-37	32	Mort en combat
Méndez de la Hoz, Santiago	V.	1917	1938				
Moliné Batlle, Joan	V.	1905	1926	Front Ebre (Ascó)	12-11-38	33	Ferides guerra
Montaner Almirall, Pere	V.	1913	1934	Estrecho Quinto	28-9-36	23	
Montaner Ferrando, Francesc				Hosp. CR Azaila	15-9-38		Ferides guerra
Montaner Rovira, Joan	Canyelles	1907		Prop Manresa	15-1-39	31	
Morata Cravioto, Miquel	V.	1920	1941	Front Ebre	25-8-38	19	
Morera Piñol, Artur	V.	1917	1938	Hosp. Alcanyís	16-3-38	20	Febre
Morgades Clarà, Antoni	V.	1904	1925	Pinell de Brai	2-11-38	34	Mort en combat
Munné Casaponsa, Damià	V.	1917	1938				
Munné Casaponsa, Ramon	V.	1913	1934		6-38	24	
Musté Sanjuan, Antoni	V.	1912	1933	Sector Balaguer	20-1-39	26	Mort per un obús
Novials Coll, Joan				Hospital de guerra			
Oliver Aspect, Clemente	V.	1912	1933	Alcanyís	3-3-38	26	Oficial Ex. Rep.
Orrit Illa, Sabino		1916	1927	Davant Corbera	24-3-37	21	
Palazón Cánovas, Pedro	Malina de Segura	1918	1939	Sector Segre	4-10-38	20	Mort en combat
Palé Robert, Andreu	V.	1905	1926	Sanahuja	25-12-38	33	Mort combat
Pàmies Torner, Jaume	Cambriis	1917	1938	Tremp	8-1-39	21	Mort per bomba
Pascual Font, Pere	V.	1920	1941	Front Ebre	27-8-38	17	
Pascual Gómez, Josep							
Pascual X, Joan		1913	1934	Serra Corbera	7-9-38	25	Acció de guerra
Pérez Góngora, Antoni	Lubrin (Alm)	1911	1932	Castelló de la Plana	12-7-38	27	Metralla
Pérez Pérez, Nicolás					16-6-38		
Piqué X, Miquel	V.	1917	1938	Front Terol	14-2-38	20	Ferit de bala
Planas Godesar, Anatoli	St. Pere Ribes	1909	1930	Sort	23-7-38	29	Acció de guerra
Planas Soler, Josep	Campillo (H)	1906	1927	Terol	38	32	Carrabiner
Polanco Verdugo, Juan	Múrcia	1908	1929	Front Aragó	2-37	29	Mort en combat
Poveda Varela, Manuel	Barcelona	1904	1925	Vinaixa	5-1-39	34	
Prats Ferrer, Félix				Camp concentració			
Pujol Carreras, J.							
Querol Brunet, Josep	V.	1905	1926	Sta. Maria de Meià	4-8-38	33	Afusell. Ex. republ.
Ramon Nicomedes, Telesfor	V.	1917	1938				
Rebull Calalell, Marían	Ametlla de Mar	1909	1930	Front Ebre	17-11-38	29	
Ricart X, Albert			1941				
Rius Soler, Antoni	V.	1912	1933		26-8-38	26	Bala enemiga
Robert Rull, Francesc	V.	1918	1939				
Rocamora Blanch, Esteve	La Fatarella	1914	1935		25-5-38	24	
Rocamora Blanch, Joan	La Falarella	1916	1937		1-39	22	
Romero Cascarosa, José	V.	1917	1938		6-38	21	Presoner. Mort combat
Roselló Pié, Josep	V.	1920	1941	Front Ebre (S. Caballs)	25-9-38	18	Acció de guerra
Ruiz Espin, Pedro	Cehegin (Mu)	1911	1932	Front Guadalaajara	22-8-38	27	Mort per un obús

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lleva	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Ruiz Morales, Andrés	Múrcia	1910	1931	Front Terol	21-12-37	27	Ferides arma de foc
Ruiz Rubio, Melchor		1913	1934		39	25	Forçós a 1ª línia
Ruila García, Antonio				Front Belchite			
Sabatà Casanellas, Marc	V.	1920	1941	Front Ebre (Villalba)	24-8-38	17	
Safort Bardi, Josep				Front			
Salvadó Solé, Josep							Acció de guerra
Salvat Soler, Josep							Acció de guerra
Samà Pargas, José A. de		1910	1931	Serós	27-5-38	28	
Sanabra Pallarès, Leandre	V.	1906	1927	Hospital Mil. Tarragona	18-9-38	32	
Sánchez Bou, Josep	Olocan (V)	1903	1924	Front	30-10-38	35	
Sánchez Jordán, Juan	Lorca (Mu)	1913	1934		7-38	25	
Santiago Roig, Anicet	V.	1917	1938	Front Ebre	27-8-38	21	
Saura Zamora, Antonio							
Sebastian Boj, Antoni				Estrecho Quinio	28-9-36		
Serra Nogués, Artur	V.	1920	1941	Front Sta. Maria Meia	5-38	18	
Solà Soler, Joan	V.	1918	1939	Front Terol	19-7-38	19	Acció de guerra
Soler Barberà, Josep	V.				9-38		
Soler Ribas, Josep	V.	1918	1939	Front	13-7-38	20	
Sonia Martínez, Francisco	Gergal (Al)	1907	1928	Front Ebre	12-8-38	31	En combat
Soto Sánchez, José	Albacete	1919	1940				En combat
Subirats Ferrer, Josep	V.			Montearagón	29-9-36		
Terradellas Gibert, Conrad	V.	1910	1931	Hospital Roses	5-5-38	28	
Terrones García, Sebastián		1912	1933	Front Extremadura	15-2-39	26	En combat
Toledo Ornezana, Ramon O. de		1901	1922	La Figuera	1-1-39	37	Militar mort al front
Torbisco Rosa, Daniel	Gavà	1915	1936	Evac. Torremediana	9-37	22	
Toribio Gisbert, Joan	V.	1920	1941		8-12-38	18	
Tort Solà, Floç	Barcelona	1905	1926	Front Ebre	17-11-38	33	Arma de foc
Urgellés Aparici, Antoni	V.	1920	1941		7-38	17	
Urgellés Cabanes, Antoni				Montearagón	30-10-36		
Valera Martínez, Damià	Velez Blanco	1908		Front Chinchón	6-38	30	
Valera Martínez, Daniel							
Valverde Guerra, Saturno	Cartagena	1910	1931	Pozoblanco	20-9-37	27	Sergent carrabin.
Ventosa Floqué, Josep	V.	1917	1938	Front			Desaparegut
Ventosa Torrents, Jaume	V.	1918	1939	Front Segre	8-11-38	20	Aviació enemiga
Vilalta Piba, Francesc	V.	1907	1928	Front	18-9-38	31	Tren en campanya
Vinalls Soler, Josep	V.	1903	1924	Segre	6-1-39	35	Arma de foc
Vives Vallès, Ramon	La Granada	1906	1927	Vilanova de la Barca	9-11-38	32	Acció de guerra
Xandri X, Andreu					24-6-38		

ANEX II: MORTS AL FRONT

b) De l'exèrcit de Franco

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lleva	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Palmero Palmeta, Jaume	V.	1915	1936	Puerto Escandón	4-37	23	Accident aviació
Sanromà Altet, Francesc	V.	1911	1932	Hosp. Albarracín	2-1-38	27	Ferides de guerra

ANNEX III: MORTS EN BOMBARDEIG

a) Caiguts sobre Vilanova

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Alba Barceló, Amàlia	Sax (Alacant)	1917	V.	4-2-38	21	Obrera Pirelli. Bombardeig 4-2-38
Borrell Pallarès, Salvador	El Catllar	1875	V.	7-2-38	62	Pagès. Bombardeig 7-2-38
Bruna Artigas, Evasist			V.	4-2-38	46	Conseq. bombardeig
Carreras Carreras, Nadala	V.		V.	19-1-39	2 m.	Bombard. Sinia de les Vaques
Carreras Castells, Magda	V.	1935	V.	19-1-39	4	Bombard. Sinia de les Vaques
Carreras Castells, Olga	V.		V.	19-1-39	2	Bombard. Sinia de les Vaques
Castells Soler, Rosa	V.		V.	19-1-39	26	Bombard. Sinia de les Vaques
Contreras Cánovas, Lluïsa			V. (Estació)	10-1-39	27	Bombard. Estació 10-1-39
Dos desconeguts			Barcelona. Hosp. Gen.	5 i 10-2-38		Ferits bombardeig 4-2-38
López Albadatejo, Manuel			V. (Estació)	20-11-38	41	Ferroviani. Bombard. 20-11-38
López García, Antonio	La Unión		V. (Estació)	20-11-38	36	Ferroviani. Bombard. 20-11-38
Massó Suñé, Teresa	V.		V.	19-1-39	66	Bombard. Sinia de les Vaques
Ramon Criado, Joan			V.	27-11-38	45	Bombard. Sinia de les Vaques
Plaventós Bisay, Josefa			V.	19-1-39	65	Bombard. Sinia de les Vaques
Soler Tulusaus, Josep	Canyelles	1877	V. (Sinia G. Ferrer)	18-1-38	59	Pagès. Bombard. 18-1-38
Trenchs Riús, Joan			V. (Hospital)	10-2-38	63	Fent en bombardeig 7-2-38

ANNEX III: MORTS EN BOMBARDEIG

a) Vilanovins morts en altres localitats

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Escoler Lluïba, Tomàs	V.	1894	St. Vicenç Cadlers	28-3-38	43	Ferroviani. Bombardeig
Feliu Soler, Salvador	V.	1900	St. Vicenç Cadlers	28-3-38	38	Ferroviani. Bombardeig
Lorca García, Victoriano	Múrcia	1906	Barcelona (Hosp. Gen.)	2-6-38	32	Conseq. bombard. Grandllers
Lleó Arasa, Joan	Perelló	1904	Gavà	4-7-38	34	Bombard. Sinia de les Vaques
Llobet Sonet, Antònia			St. Vicenç Cadlers	8-8-38	35	Bombard. Sinia de les Vaques
Ruesca Gimeno, Fèlix			Girona	2-2-39	42	Ferroviani. Explosió de bomba

ANNEX IV: MORTS EN CAMPS DE CONCENTRACIÓ, PRESONS I HOSPITALS

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Hernández Vivancos, Pere			Hospital Mil. Murcia	17-4-39		
Marín Pujol, Antoni	V.		Hospital Mil. Lleida	9-3-39		Presoner
Moreno Sort, Josep	Gràcia	1902	Camp. conc. San Pedro Cardeña (Burgos)	11-8-39	37	
Ortoll Montaner, Pere	V.	1902	Hosp. Mil. Avilès	4-4-39	36	Presoner de guerra
Segarra Arbaiges, Josep	V.	1912	Barc. Hosp. Sant Pau	19-5-39	27	Ferides front Segre
Tomàs Montaner, Isidre	V.	1888	Presó de Lleida	30-4-42	53	
Valverdú Vallsonga, Estanislau	V.	1904	Camp conc. Oya (Pont.)	4-4-39	35	
Vilarnau Salvat (Nom desconegut)			Camp conc. Reus	42		Títol exantemàtic
			Camp conc. Algeciras	7-2-41		Ferrovitari depurat

ANNEX V: MORTS DEPORTATS EN CAMPS ALEMANYS

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Bañuz Asensio, Eugeni			Mauthausen			
Barceló Soler, Francesc	V.	1888	Mauthausen			
Bascuñana García, Ramon	Oriola	1914	Mauthausen	1-11-41	27	
Camacho Ferré, Lluís	V.	1913	Mauthausen	30-5-44	30	
Cerdà Perayra, Joan	V.	1900	Mauthausen	4-1-42	41	
Flores Sans, Màximo	Santander	1910	Mauthausen	22-7-41	31	
Inglada Arnabat, Ratael	V.	1898	Mauthausen	1-3-41	42	
Moliné Batlle, Leandre	V.	1899	Mauthausen	37-7-42	43	
Obiol Bayerri, Miquel	V.	1894	Mauthausen	10-8-41	47	
Pueyo Jornet, Armand	V.	1906	Mauthausen	16-5-41	35	
Segarra Mateu, Joan	V.	1916	Mauthausen	14-1-42	26	
Torné Nolla, Llorenç	V.	1899	Mauthausen	18-8-41	42	

ANNEX VI: CONDEMNATS A MORT PEL FRANQUISME

Nom	Lloc de naixement	Data naix.	Lloc de mort	Data mort	Edat	Observacions
Ayala Ayala, Tomàs	Ceuti (Mu)	1905	Barc. Camp de la Bota	6-7-39	34	
Belchi Hernández, Salvador	Molina Segura	1907	Barcelona	16-3-39	31	
Bolet Alegret, Josep	V.		Tarragona	15-11-39	24	
Canales Grau, Jaume	Oriola	1912	Barc. Camp de la Bota	8-11-39	27	
Ferran Hugué, Francesc	Castellet i la G.	1914	Barc. Camp de la Bota	9-6-42	29	
Ferran Hugué, Pere	Castellet i la G.	1917	Barc. Camp de la Bota	9-6-42	25	
González Dorado, Julio			Mérida	25-3-42		
González Valls, Francesc	Barcelona	1915	Barc. Camp de la Bota	10-11-39	24	
Martínez Lucas, Josep	Reus	1913	Barc. Camp de la Bota	16-4-43	30	
Martínez Márquez, Gregorio	Mazarrón	1916	Barc. Camp de la Bota	8-11-39	23	
Montaner González, Josep	Tarragona		Barc. Camp de la Bota	22-11-39	50	
Raspañ Martí, Joan	Banyeres	1899	Barc. Camp de la Bota	1-8-39	39	
Romeu Casañas, Jaume	V.	1898	Barc. Camp de la Bota	10-5-39	40	
Ruiz Vinuesa, Antoni	Màlaga	1909	Barc. Camp de la Bota	28-6-40	30	
Santos Expósito, Eduardo	Ciudad Real		Barc. Camp de la Bota	8-11-39	46	
Serrano Salcedo, Primitivo	Mieres Aragón	1914	Barc. Camp de la Bota	28-6-40	25	
Soler Vidal, Joan	St. Pere Ribes		Barc. Camp de la Bota	14-5-39	44	
Vergés Carbonell, Ramon	Barcelona		Barc. Camp de la Bota	8-11-39	39	